

This project is funded by
the European Union

**#EY
ЗА ТЕБЕ**

Повећавање удела зеленог финансирања у приватном сектору у Србији у периоду после пандемије

Повећавање удела зеленог финансирања у приватном сектору у Србији у периоду после пандемије

14. мај 2021.

Водећи аутор: Арно Бехренс

Ово истраживање спровео је истраживачки тим који су чинили: г. Милан Лакићевић (водећи истраживач), г. Владимир Крушковић и г. Зоран Павловић.

Ово истраживање концептуализовали су г. Жарко Петровић и г. Антоан Авињон, који су такође дали главни допринос истраживању, а овом истраживању такође су допринели г. Стивен Пешић и г. Слободан Перовић

КЛАУЗУЛА О ОДБИЈАЊУ ОДГОВОРНОСТИ

Ово истраживање финансирани су заједнички Европска унија посредством пројекта „ЕУ за бољу животну средину у Србији“ и Програм Уједињених нација за развој (УНДП) посредством Инструмента за брзо реаговање и Инструмента за брзо финансирање. За садржину овог документа искључиво су одговорни његови аутори, и она не одражава нужно ставове ЕУ и УНДП.

ISBN-978-86-7728-295-0

Садржај

Кључни налази и препоруке	6
1. Увод	9
2. Циљеви зеленог финансирања у Србији	12
Зелена економија у Србији: пред њом је дуг пут	12
Национална законска регулатива која убрзава зелену транзицију у Србији	13
Озелењавање микро, малих и средњих предузећа у Србији	15
Европски зелени договор као кључни покретач зелене транзиције у Србији	15
Зелена агенда за Западни Балкан	17
Дефинисање одрживог финансирања – класификација ЕУ	18
3. Перспективе ММСП у домену зеленог финансирања у Србији	19
Подстицаји и препреке за зелене инвестиције	22
Зелене инвестиције биће одложене или смањеног обима због пандемије ковида-19	25
Финансијски инструменти које ММСП најрадије користе	25
Едукација, обука и техничка помоћ	27
4. Перспектива банака у погледу зеленог финансирања у Србији	29
Улога комерцијалних банака	29
Улога међународних финансијских институција (МФИ)	35
Пример механизма за смањивање ризика за зелено финансирање: изазов за иновације УНДП	38
Фонд зеленог развоја у Србији - Пружање техничке подршке ММСП у Србији	40
Анекс: Методологија	41
Квантитативни приступ – истраживање спроведено међу српским ММСП	41
Квалитативни приступ – онлајн интервјуи	42
Етика	42

Кључни налази и препоруке

Потражња за зеленим финансирањем свакако ће се знатно повећати у Србији док се буде одвијао прелаз на инклузивну, циркуларну економију са ниским степеном емисије угљеника. Упркос томе што је пандемија ковида-19 у последње време довела до одлагања и смањивања удела зелених инвестиција, овакав развој догађаја усмераваће како политика деловања тако и тржишта. Када се ради о политици деловања, Зелени договор Европске уније, као и Зелена агенда за Западни Балкан повезана са њим, пружиће основу за развојну стратегију Србије у будућности, док ова земља буде наставила да усклађује своје (еколошке) политике деловања са политикама ЕУ. Тржишта ће, када им буде омогућено да функционишу како треба, у све већој мери подстицати прелазак на зелену економију у будућности, када инвестиције у енергетску ефикасност и одрживост коришћења ресурса, обновљиве изворе енергије и друге зелене технологије постану исплативије од инвестирања у њихове (претходне) конвенционалне алтернативе.

Зелено финансирање повећаће се у Србији захваљујући подстицају који ће пружити развој политика деловања ЕУ и све конкурентније могућности зеленог инвестирања

Улога приватног сектора у преласку на инклузивну циркуларну економију са ниским степеном емисије угљеника не може се преценити. Многа ММСП у Србији већ су улагала у енергетску ефикасност и обновљиве изворе енергије (нпр. у соларне панеле) у прошлости, обично у оквиру процеса замене старе и неефикасне опреме. Будуће инвестиције вероватно ће се усредсредити на енергетску ефикасност и ефикасност коришћења воде, обновљиве изворе енергије и одрживост коришћења ресурса путем дигитализације пословања.

ММСП и даље се суочавају са препрекама зеленим инвестицијама, а неке од њих су погоршане пандемијом ковида-19, укључујући ту недостатак капитала, недостатак потребних вештина и информација о зеленим технологијама и финансијским производима, као и неадекватну подршку која долази од регулаторног окружења. Нека ММСП критикују то што комерцијалне банке не примењују неки нарочито зелени приступ и не подржавају компаније које планирају зелене пројекте, на пример, тако што би захтевале знатно колатерално јемство за кредите под неповољним условима. Слично овоме, а што се тиче регулаторног окружења, недостатак функционалне фискалне/финансијске мреже не делује подстицајно на ММСП у погледу смањивања њиховог еколошког отиска.

ММСП имају доста идеја за зелене пројекте и пословне моделе, и већ се могу похвалити одређеним успесима, али њих треба подстицати и подржавати у томе. У недостатку одељења за финансије која су дорасла том задатку, многа ММСП нису свесна које им опције стоје на располагању и још увек прибегавају скупим финансијским инструментима као што су краткорочни кредити или чак прекорачењу лимита на рачуну. Финансијске институције имају темељну улогу када је реч о усмеравању ММСП тако што им пружају финансијска средства, едукацију, обуку и техничку подршку.

Механизми за снижавање ризика намењени успешним зеленим пројектима ММСП: иновације + партнерства + интерни фондови + подршка + техничка помоћ

Већина ММСП још увек има веома ограничен увид у то каква је подршка доступна за зелене пројекте. Мало њих има искуства са коришћењем подршке за иновације из јавних или других извора. Стога је важно створити сигурне зоне у којима се могу разрађивати идеје, где може долазити до инкубације предузећа и технологија, и где се најбоље идеје могу убрзано развијати и добијати финансијску подршку.

Формула за успешне зелене пројекте ММСП: дугорочни кредит + гаранција + интерни фондови + финансијска помоћ + техничка помоћ

Готово три четвртине ММСП заинтересовано је за узимање кредита ради финансирања зелених пројеката. Огромна већина њих најрадије би подигла кредите повезане са финансијском помоћи или субвенцијама. Заправо, показује се да је пожељна мешавина финансија за зелене пројекте 20% финансијске помоћи или субвенција, 25-15% финансирања из интерних фондова и 60-50% инвестирања из екстерних фондова. Најчешћи инструмент инвестирања из екстерних фондова су кредити. Када се ради о условима за добијање кредита, ММСП преферирају каматне стопе ниже од 3% у трајању до 10 година, уз грејс период од најмање годину дана и разумно колатерално јемство, и/или гаранцију која покрива захтеве колатералног јемства.

Уз то, техничка помоћ сматра се кључним елементом којим се омогућавају зелене инвестиције. Готово 50% компанија би прихватило техничку подршку за имплементацију зелених пројеката, нарочито када је реч о финансијским предвиђањима, законским обавезама, студијама изводљивости, удовољавању еколошким и друштвеним захтевима, као и обуци у домену нових технологија или технолошких процеса релевантних за зелену економију. Осим тога, компанијама је неопходно да им се омогући да подносе извештаје о индикаторима еколошких перформанси везано за емисије гасова из стаклене баште, загађење ваздуха/земљишта/воде, коришћење ресурса и производњу отпадних материјала.

Локалне банке најбоље познају локална тржишта, али њима је потребан дугорочан приступ зеленом финансирању. Међународне финансијске институције (МФИ) могу помоћи банкама да развију капацитете који су неопходни за континуирану процену и имплементацију зелених пројеката ММСП.

Растућој потражњи за зеленим финансирањем мора се удовољити посредством ефикасног банкарског система који може пружити одрживо финансирање и умеће у процењивању и имплементирању зелених пројеката. У овом тренутку, уз малобројне изузетке, комерцијалним банкама које послују у Србији недостаје дугорочна посвећеност финансирању зелених пројеката, оне не поседују капацитет за процену и имплементирање таквих пројеката, а често инвестиције

везане за њих сматрају неисплативим. Да би се у пуној мери окористиле потенцијалима зелене транзиције, комерцијалне банке треба да обуче и инвестирају у посвећено особље које ће бити у стању да континуирано разрађује, процењује и имплементира зелене пројекте ММСП. Техничка помоћ и курсеви обуке које пружају међународне финансијске институције (МФИ) од кључног су значаја за развијање интерних капацитета.

Постоје такође бројни разлози за забринутост које изражава банкарски сектор, а везани су конкретно за природу ММСП, која и даље омета убрзану имплементацију зелених пројеката малог обима у Србији. Три проблема који се најчешће помињу у вези са ММСП укључују недовољан акцијски капитал, недостатак колатералног обезбеђења кредита и општа неадекватност припреме и презентације пројеката од стране ММСП. Проблем недовољног акцијског капитала може се решавати посредством фискалне политике и давањем веће улоге фондовима приватног акцијског капитала у Србији. Проблем општег недостатка колатералног јемства код ММСП може се решавати кредитним гаранцијама, које у овом тренутку углавном обезбеђују МФИ. Техничка помоћ банака, МФИ или удружења ММСП од есенцијалног је значаја за развијање капацитета ММСП за боље припремање и имплементирање зелених пројеката.

Када се процени да је неки зелени пројекат прихватљив за банке, оне се обично опредељују за структуру финансирања која се састоји приближно од 30% акцијског капитала и 70% екстерног финансирања. Овај потоњи део може садржати мешавину финансијских инструмената, укључујући ту кредитне линије, гаранције, финансијску помоћ и/или техничку помоћ. Уз то, кредити одобрени од стране комерцијалних банака могу се допуњавати позајмицама од МФИ. У Србији за сада нису сертифициване никакве зелене обвезнице због знатних потешкоћа које носе са собом, укључујући ту високе трошкове, то што су деноминоване у динарима и гломазну законску регулативу.

Треба поједноставити регулативу, обезбедити дугорочне подстицаје и предвидљиве користи од зелених пројеката

Што се тиче политике деловања, требало би решавати проблеме у вези са неизвесностима које проистичу из регулативног законског оквира, примера ради, усвајањем нове Уредбе (старој је истекао рок важења) о подстицајним ценама (тзв. „фид-ин тарифама“) електричне енергије произведене из обновљивих извора. Уз то, постојећи регулативни законски оквир треба примењивати путем делотворних подзаконских аката и директива у сврху подршке зеленој транзицији. Такође, постоје високи административни захтеви када се ради о зеленим инвестицијама. Процедура удовољавања еколошким прописима треба да буде јасно формулисана, лако доступна и применљива, да изискује мање времена и подношење минималног броја докумената. У суштини, законска регулатива треба да подржава предузећа, не да их спутава. Регуллатива треба да инвеститорима и банкама обезбеди предвидљиве добитке који ће проистећи из зелених пројеката. Поред тога, фискални/финансијски оквир треба побољшати како би се подстакло „озелењавање“ ММСП, на пример, тако што ће се еко таксе повезати са принципом да загађивач плаћа за штету која се наноси животној средини и што ће се постепено укинути субвенције за фосилна горива и друге загађивачке индустрије на начин који је друштвено прихватљив.

1. Увод

Избијање пандемије ковида-19 током 2020. године и њено продужавање у 2021. години веома неповољно утиче на друштва, економије и пословање широм света. Светска банка процењује да је глобална привреда претрпела пад од 4,3 процента у 2020. години.¹ Премда је Србија мање трпела негативне утицаје у поређењу са својим суседима на Западном Балкану, Министарство финансија Србије ипак процењује да је дошло до пада реалног бруто домаћег производа (БДП) у износу од 1 процента током 2020.² Микро, мала и средња предузећа (ММСП)³ нарочито су изложена ризику од економских последица пандемије због тога што нису у стању да издрже дуге периоде губитка прихода. Све већа забринутост за њихову ликвидност, радна места и пословни опстанак већ је довела до одлагања и смањивања преко потребних (зелених) инвестиција, чиме се подрива конкурентност српских ММСП на регионалним и глобалним тржиштима.

У циљу сузбијања негативних економских ефеката пандемије, владе широм света праве планове за економски опоравак. Широм света постоји разумевање да ће економски опоравак заснован на превасходно линеарним моделима пословања довести до задржавања високог нивоа емисије гасова из стаклене баште и трошења природних ресурса током више деценија, што ће онемогућити постизање међународно усаглашених циљева као што је онај да се глобално загревање смањи на 1,5°C током овог столећа у складу са Париским споразумом. Примера ради, премда се процењује да су на глобалном нивоу емисије фосилног CO₂ смањене за 6,7% током 2020. (у поређењу са 2019. годином) због мера „закључавања“ повезаних са пандемијом ковида-19,⁴ та смањења нису заснована на структурним променама, те ће стога вероватно бити краткорочна, па ће ниво емисија поново порастати када се пандемија заврши. Стога повратак уобичајеној пракси после пандемије није прихватљив избор када се имају у виду текуће кризе у домену климе и биодиверзитета.

Још у априлу 2020. године, Аким Штајнер, Администратор УНДП, апеловао је да се у стимулативне пакете „убаци ДНК“ будућности са ниским нивоом емисија угљеника.⁵ Уистину, нипошто не мањка капитала на светским тржиштима капитала да се то оствари. Збир глобалних финансијских

1 World Bank [Светска банка] (2021), Global Economic Prospects [Глобалне економске перспективе], доступно на интернет страници <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34710/9781464816123.pdf> (приступано на дан 8. фебруара 2021. године).

2 Видети <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti/makroekonomski-i-fiskalni-podaci/> (приступано 17. марта 2021.).

3 Микро, мала и средња предузећа (ММСП) Дефинисана су у препоруци ЕУ 2003/361. Те категорије одређене су бројем запослених (микро <10, мала <50, средња <250) и обртом (микро ≤ 2 милиона евра, мала ≤ 10 милиона евра, средња ≤ 50 милиона евра) или укупним билансом стања (микро ≤ 2 милиона евра, мала ≤ 10 милиона евра, средња ≤ 43 милиона).

4 Global Carbon Project [Глобални пројекат за угљеник] (2020), Global Carbon Budget [Глобални буџет за угљеник] 2020, доступни на <https://www.globalcarbonproject.org/carbonbudget/index.htm> (приступано 8. фебруара 2021.).

5 Climate Home News (2020), Шеф УНДП апелује да се спроведе зелени помак од 'иррационалне' зависности од нафте, доступно на <https://www.climatechangenews.com/2020/04/24/un-development-chief-calls-green-shift-away-irrational-oil-dependence/> (приступано 23. марта 2021.).

ресурса процењује се на близу 300 билијарди америчких долара. Такође, међународне инвестиционе институције — као што су национални инвестициони фондови и пензиони фондови — поседују, како се процењује, 115 билијарди долара у виду финансијских средстава којима управљају.⁶ Премда све већи број инвеститора и компанија из приватног сектора улажу у Циљеве одрживог развоја (ЦОР), још увек постоје знатне могућности за повећавање приватних инвестиција у зеленом сектору, нарочито на Западном Балкану.

Као што је изнето у Извештају о људском развоју УНДП за 2020. годину, људи и планета улазе у једну потпуно нову геолошку епоху, антропоцен, или доба људи. Ову епоху карактеришу стално растући притисци друштвено-економских система на животну средину, са последицама које угрожавају животе као што су климатске промене, губитак биодиверзитета, повећање киселости океана и многе друге. Извештај за 2020. у знатној мери наглашава подстицаје и законску регулативу које треба развијати како би се смањили притисци којима је планета изложена. Финансије, цене и подстицаји за колективно деловање од кључног су значаја за хватање у коштац са овим изазовима.⁷

Као резултат тога, појавио се појам зеленог опоравка, са циљем да се „обнови и побољша“, то јест, да се повећа отпорност економија и друштава суочених са економском рецесијом и убрзаним еколошким изазовима.⁸ Међу кључне елементе спадају еколошке, регулаторне и фискалне реформе усмерене на увођење зеленог финансирања у секторе као што су енергетски, транспортни, индустријски, стамбени, пољопривредни, шумарски и сектор управљања отпадом. Користи од таквих инвестиција су вишеструке, укључујући ту економски развој и отварање нових радних места у краткорочном и дугорочном периоду, повећане могућности за иновације и отварање нових тржишта, смањивање економских и друштвених неједнакости, као и смањивање трошкова повезаних са загађењем и деградацијом животне средине, а – напослетку, али не и најмање важно – пристојне добити.

Ковид-19, процена друштвено-економског утицаја у 2020. години, извештај који су заједнички објавили УН у Србији и УНДП, установио је да зелени опоравак такође треба да буде кључни приоритет у Србији како би се повећала отпорност друштва и економије на могуће шокове у будућности уз побољшање добробити и једнакости грађана. Стога, будући програми фискалних подстицаја које буде разрадила Влада треба да се користе за напредак у домену циљева везаних за животну средину и климатске промене.⁹

Зелено финансирање има за циљ да повећа ниво финансијских токова из банкарства, микрокредитирања, осигурања и инвестирања у смеру одрживих развојних приоритета. У најширем смислу, зелено финансирање односи се на било какав структурирани финансијски производ или услугу са циљем да се постигне неки циљ који доприноси побољшању животне средине¹⁰ Европска унија примењује једну строжу дефиницију, где се говори о еколошки одрживој инвестицији само уколико је она усредсређена на ублажавање ефеката климатских промена, прилагођавање, одрживо коришћење воде, циркуларну економију, спречавање

6 Achim Steiner [Аким Штајнер] (2017), уводно излагање на Конференцији високог нивоа о финансирању у сврху развоја средствима за имплементацију Агенде одрживог развоја до 2030. У Дохи, Катар, 18-19. новембра 2017., доступно на https://www.un.org/esa/ffd/high-level-conference-on-ffd-and-2030-agenda/wp-content/uploads/sites/4/2017/11/Opening_Achim-Steiner.pdf (приступано 23. марта 2021.).

7 UNDP (2020), Human Development Report [Извештај о људском развоју] 2020, доступно на <http://hdr.undp.org/en/2020-report> (приступано 23. марта 2021.).

8 Видети такође ОЕЦД (2020), Making the green recovery work for jobs, income and growth [Учинити да зелени опоравак има ефекта за радна места, приходе и економски раст], Доступно на <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/making-the-green-recovery-work-for-jobs-income-and-growth-a0-of7eV/> (приступано 8. фебруара 2021.).

9 World Economic Forum [Светски економски форум] (2020), What is green finance and why is it important? [Шта је зелено финансирање и због чега је важно?], доступно на <https://www.weforum.org/agenda/11/11/what-is-green-finance/> (приступано 8. фебруара 2021.).

10 World Economic Forum [Светски економски форум] (2020), What is green finance and why is it important? [Шта је зелено финансирање и због чега је важно?], доступно на <https://www.weforum.org/agenda/11/11/what-is-green-finance/> (приступано 8. фебруара 2021.).

загађења или заштиту биодиверзитета.¹¹ Као такав, првенствени циљ зеленог финансирања је неговање зелене економије, економије која има за резултат унапређену добробит људи и друштвену правду, при чему се знатно умањују еколошки ризици и еколошка оскудица.¹²

Потребно је да зелено финансирање потиче из свих сектора, укључујући ту јавни, приватни и непрофитни сектор. Нагласак се често ставља на јавни сектор, нарочито у периодима економског опоравка. Међутим, улога приватног сектора у преласку на зелену економију је од суштинског значаја. Компаније широм света опредељују се за одрживије моделе пословања, подстицане – између осталог – растућим приливом одрживог финансирања на тржишта капитала. Истовремено, ММСП настоје да смање свој еколошки отисак посредством пословних пракси, производа или услуга.

У Србији, прелазак на зелену економију и финансирање у циљу опоравка од последица пандемије ковида-19 представља велики изазов, а истовремено и прилику да се промене неодрживи модели потрошње енергије и ресурса које примењују српска предузећа.¹³ Многа ММСП у Србији спремна су да улажу у енергетски ефикасније и еколошки благотворније процесе, али се и даље суочавају са бројним препрекама зеленим инвестицијама које карактеришу управо ММСП, укључујући ту недостатак капитала, мањак вештина и информација о зеленим технологијама, као и финансијских производа, те неадекватна подршка од стране регулаторног окружења. Једно од кључних питања је, стога, како се српским ММСП може обезбедити довољно финансијских средстава и вештина да би приступила инвестирању у циркуларне моделе пословања, производа и услуга са смањеним нивоом емисија угљеника.

Ова публикација нуди практична сазнања српских ММСП, комерцијалних банака и међународних финансијских институција (МФИ) о изазовима и могућностима везаним за одрживо финансирање ММСП. Резултати су засновани на истраживањима, упитницима и разговорима које су обавили саветници и особље Делегације ЕУ и Канцеларије УНДП у Србији у периоду између септембра 2020. и фебруара 2021. Додатни детаљи о методологији дати су у Анексу овог извештаја. Резултати омогућавају доношење конкретних закључака када се ради о тим предузећима, о домаћем финансијском сектору, као и о творцима политике деловања која има за циљ да повећа ниво одрживог финансирања ММСП у Србији, истовремено подржавајући опоравак привреде у периоду после пандемије ковида-19.

11 European Commission [Европска комисија] (2021), EU taxonomy for sustainable activities [Класификација одрживих активности ЕУ], доступно на https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance/eu-taxonomy-sustainable-activities_en (приступано 8. фебруара 2021.).

12 UNEP [Програм Уједињених нација за животну средину] (2021), What is an "Inclusive Green Economy"? [Шта је „инклузивна зелена економија“?], доступно на <https://www.unenvironment.org/explore-topics/green-economy/why-does-green-economy-matter/what-inclusive-green-economy> (приступано 8. фебруара 2021.).

13 Видети такође: Стратегија одрживог развоја Републике Србије до 2030. („Службени гласник РС“ бр. 47/2019).

2. Циљеви зеленог финансирања у Србији

Потражњу за зеленим финансирањем у Србији подстичу дешавања у домену политике деловања, као и на интерним и екстерним тржиштима капитала. Његов удео ће се знатно повећати у наредним годинама и деценијама, као резултат важних политичких одлука усмерених на убрзавање преласка на инклузивну, циркуларну економију са ниским нивоом емисије угљеника. На међународном нивоу, Србија је потписница свих важнијих међународних споразума о заштити животне средине, које је и ратификовала, укључујући ту и Агенду одрживог развоја до 2030. године, Оквирну конвенцију УН о климатским променама и са њом повезан Париски споразум, као и Конвенцију о биолошком диверзитету. Међутим, те међународне обавезе сасвим се полако претварају у конкретне видове напретка у Србији, а зелена транзиција и даље је у раној фази. Нови подстицај дошао је и од ЕУ и Европског зеленог договора, који ће такође представљати прекретницу у Србији, између осталог и посредством Зелене агенде за Западни Балкан.¹⁴ Та догађања имаће утицаја на српска ММСП, и то не само зато што је ЕУ кључно тржиште за Западни Балкан и Србију, већ и због тога што ће она у све већој мери имати удела у домаћој политици деловања.

У овом одељку текста назначени су главни циљеви зелене транзиције у Србији. У фокусу је ниво политике деловања, како у Србији тако и у ЕУ, а такође и неке од специфичности у вези са политиком озелењавања ММСП.

Зелена економија у Србији: пред њом је дуг пут

Упркос томе што постоји сасвим довољна политичка спремност да се крене у транзицију ка инклузивној, циркуларној економији са ниским нивоом емисија угљеника, зелена транзиција у Србији је у раној фази.

У енергетском сектору, на пример, још увек углавном доминирају фосилна горива. У производњи електричне енергије и даље доминира угаљ (69% 2019. године), што у значајној мери доприноси емисијама гасова из стаклене баште и загађењу ваздуха широм земље. Нови обновљиви извори енергије као што су ветар и биомаса још увек имају мали удео – премда се он повећава – у производњи електричне енергије: свега 2,5% у 2019. години.¹⁵ Један разлог за то је чињеница да субвенције за угаљ по јединици укупне потрошње електричне енергије и даље превазилазе подстицаје који се дају произвођачима енергије из обновљивих извора.¹⁶

Тakoђе су неопходне знатне инвестиције у депоније, постројења за прераду отпадних вода, канализационе и водоводне мреже, између осталог. Србија је међу земљама Европе са најнижим

14 European Commission [Европска комисија] (2020), Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkans [Смернице за имплементацију Зелене агенде за Западни Балкан], SWD(2020) 223 завршна верзија, 6. октобар 2020., Брисел.

15 International Energy Agency [Међународна агенција за енергију] (2021), Serbia – Key Energy Statistics [Србија – Кључни статистички подаци о енергији], доступно на <https://www.iea.org/countries/serbia> (приступано 16. фебруара 2021.).

16 Energy Community [Енергетска заједница (6 земаља Западног Балкана)] (2021), WB6 Energy Transition Tracker [Систем за праћење енергетске транзиције шест земаља Западног Балкана], доступно на https://energy-community.org/dam/jcr:fe-9c4fe-9101-2a4a-b0c-44eba92-b4004/EnC_WB6_ETTT2021_2.pdf (приступано 18. фебруара 2021.).

степеном продуктивности ресурса, најнижом стопом рециклирања отпада у општинама (заједно са Босном и Херцеговином).¹⁷ Заправо, око три четвртине отпада у општинама одлаже се на депоније које не удовољавају санитарним стандардима, будући да долази до изливања отпада и пожара. Слично томе, око 90% отпадних вода и даље отиче у површинске воде а да није прерађено, што се дешава чак и у највећим градовима попут Београда и Новог Сада. Што се тиче индустријских отпадних вода, већина индустријских постројења у Србији уопште не поседује уређаје за прераду отпадних вода. Као резултат тога, свега 42% индустријских отпадних вода бива прерађено, а само 10% од тога на адекватном нивоу (у току је инвестирање које треба да поправи ову ситуацију).¹⁸

Неопходни јавни трошкови повезани са решавањем ових проблема процењени су на око 8,5 милијарди евра за период од десет година.¹⁹ То значи повећање државног буџета за неких 500 милиона евра на годишњем нивоу. Поред побољшања стања животне средине и јавног здравља, те инвестиције би допринеле порасту јавних инвестиција у Србији до нивоа који је упоредив са другим земљама Средње и Источне Европе, а планиране су да допринесу знатним краткорочним економским користима. Подстичући потражњу за домаћом радном снагом, опремом и материјалима, такве инвестиције могле би допринети расту БДП Србије од најмање 0,5%.²⁰

Упркос постојању потребе да се инвестиције прошире на област заштите животне средине, пандемија ковида-19 имала је супротан ефекат на јавни буџет. Као резултат резова у буџету, бројне планиране активности у сектору животне средине морале су бити редуковане или одложене. Ово се одражава на све области, укључујући ту и управљање отпадом и отпадним водама, смањивање емисија загађивача, ублажавање ефеката климатских промена и прилагођавање мера за заштиту природе.²¹ Ово се такође одражава и на буџет за 2021. годину, којим се не планирају никаква значајнија повећања јавне потрошње за ове сврхе.²² До одлагања пројеката у области енергетике и заштите животне средине долази не само због буџетских резова већ и због тога што Парламент није у могућности да заседа и да ратификује кредите током периода закључавања, као и због успоравања процедура одобравања пројеката од стране донатора широм света.²³ Уз то, упућене су критике због тога што српски пакет за опоравак није садржао никакве еколошке услове који би били постављени примаоцима Владине финансијске подршке, због чега су му мањкали подстицаји за побољшање стања животне средине и ублажавање ефеката климатских промена.²⁴ Може се сматрати да је овим пропуштена прилика за убрзавање процеса зелене транзиције у контексту „обнове и побољшања“.

Национална законска регулатива која убрзава зелену транзицију у Србији

Без обзира на спор почетак зелене транзиције, постоје бројна догађања на нивоу националне политике деловања која имају потенцијал да убрзају напредак током наредних година, чиме би се такође допринело повећању потражње за зеленим финансирањем у земљи. На пример, Влада

17 European Environment Agency [Европска агенција за животну средину] (2019), The European environment – state and outlook 2020 [Европска животна средина – стање и перспективе 2020.], доступно на <https://www.eea.europa.eu/publications/soer-2020>. (приступано 11. фебруара 2021.).

18 Република Србија – Фискални савет (2018), Investments in environmental protection: a social and fiscal priority [Инвестиције у заштиту животне средине: друштвени и фискални приоритет], доступно на <http://www.fiskalnisaвет.rs/doc/eng/FC%20-%20Investments%20in%20environmental%20protection.pdf> (приступано 16. фебруара 2021.).

19 Ibid.

20 Ibid.

21 United Nations Serbia/UNDP (2020), COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment, доступно на <https://serbia.un.org/en/download/929-V0-V-9> (приступано 18. фебруара 2021.). Овај документ доступан је и на српском језику.

22 Република Србија – Фискални савет (2020), Assessment for the Draft Budget for 2021 [Процена нацрта буџета за 2021.], доступно на http://fiskalnisaвет.rs/doc/analize-stavovi-predlozi/2020/FC_Summary_Assessment_of_the_draft_budget_2021.pdf (приступано 16. фебруара 2021.).

23 United Nations Serbia/UNDP (2020), COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment, доступно на <https://serbia.un.org/en/download/929-V0-V-9> (приступано 18. фебруара 2021.).

24 Ibid.

Србије је марта 2021. усвојила закон о климатским променама којим се успоставља правни оквир за будуће деловање у циљу смањивања емисије гасова из стаклене баште и прилагођавања. На основу овог закона, Влада планира да усвоји националну развојну стратегију за смањивање емисија угљеника за период од 10 година уз акциони план током наредне две године.²⁵ Поред тога, Влада тренутно ради на скупу закона о обновљивим изворима енергије, енергетској ефикасности и рударским и геолошким истраживањима. Нацрт закона о обновљивим изворима енергије прописује да ће обавезни циљни ниво удела обновљивих извора енергије бити одређен у Националном енергетском и климатском плану Србије, као део измењеног Закона о енергетици.²⁶ Њиме се предлаже наставак примене политике стимулативних цена за производњу електричне енергије из обновљивих извора, али се такође уводи и аукцијска шема за одабир пројеката обновљиве енергије и нивоа подршке коју би то пројекти добијали. У сагласности са пакетом мера ЕУ под називом Чиста енергија за све Европљане усвојеним 2019. године, овај нацрт закона има за циљ да оснажи позицију потрошача енергије у Србији увођењем појма прозументата²⁷ и заједница обновљиве енергије.²⁸

Додатни подстицај зеленој транзицији такође се може очекивати од усвајања Мапе пута за циркуларну економију Србије 2020. године, која се фокусира на четири приоритетна сектора, укључујући ту производну индустрију, пољопривреду и храну, пластику и амбалажу, као и грађевинарство.²⁹ Имајући ово у виду, Влада планира да током 2021. усвоји Програм за циркуларну економију, заједно са Акционим планом, за период од три године. Посебна пажња посветиће се управљању отпадом, у вези са чим Влада планира да усвоји више политика деловања, укључујући ту Стратегију управљања отпадом и са њом повезани Акциони план, нови Закон о отпаду, као и амандмане на Закон о амбалажи и амбалажном отпаду. Принципи циркуларне економије такође ће у све већој мери бити интегрисани у зелене јавне набавке, између осталог посредством новог Закона о јавним набавкама и Стратегије за развој јавних набавки, заједно са припадајућим Акционим планом.

Уз то, започет је велики инвестициони циклус у области прераде отпадних вода и водоснабдевања, који је углавном подстакнут Вишегодишњим инвестиционим и финансијским планом, анексом документа о преговарачкој позицији за Поглавље 27,³⁰ и укључен у шири инфраструктурни оквир „Србија 2025“.³¹ Овај инвестициони циклус покрива празнину у финансирању реда величине неких 8 милијарди евра, углавном спајањем средстава из донаторских фондова, буџетских ресурса и кредита одобрених од стране међународних финансијских институција (МФИ). Поред финансијских аранжмана са немачком банком КфВ у области енергетике и заштите животне средине, Развојном банком Савета Европе (ЦЕБ) у области деловања на климатске околности и управљања водом, те Европском банком за обнову и развој (ЕБРД) у области управљања отпадом и циркуларне економије, Влада Србије такође сарађује са кинеским државним фирмама и банкама у области управљања отпадом и отпадним водама, уз могућност учешћа српских ММСП.³²

25 Видети такође Balkan Green Energy News [Балканске вести о зеленој енергији] (2021), Serbia adopts bill on climate change [Србија усвојила предлог закона о климатским променама], доступно на <https://balkangreenenergynews.com/serbia-adopts-bill-on-climate-change/> (приступано 23. марта 2021.).

26 Видети такође Balkan Green Energy News (2021), Serbia opens public consultation on draft law on renewable energy [Србија започела јавне консултације о нацрту закона о обновљивој енергији], доступно на <https://balkangreenenergynews.com/serbia-opens-public-consultation-on-draft-law-on-renewable-energy/> (приступано 10. фебруара 2021.).

27 Потрошачи енергије који такође производе обновљиву енергију [спој произвођача и конзумента].

28 Скуп крајњих корисника (физичка лица, ММСП, локалне власти итд.) смештених у близини пројекта обновљиве енергије у власништву заједнице, која га је и разрадила са циљем да донесе локалне еколошке, економске или друштвене користи њеним члановима.

29 Република Србија – Министарство за заштиту животне средине, циркуларна економија, УНДП (2020), Roadmap for circular economy in Serbia [Мапа пута за циркуларну економију у Србији], доступно на <https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/roadmap-for-circular-economy-in-serbia.pdf> (приступано 16. фебруара 2021.).

30 Видети <https://www.srbija.gov.rs/vest/439116/joksimovic-pregovaracka-pozicija-za-poglavlje-27-podneta-ek.php> (приступано 17. марта 2021.).

31 Видети <https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/predstavljen-program-srbija-2025> (приступано 17. марта 2021.).

32 Видети <https://www.mgsi.gov.rs/lat/aktuelnosti/momirovic-najznacajniji-projekat-izgradnje-komunalne-infrastrukture-u-srbiji> (приступано 17. марта 2021.).

Озелењавање микро, малих и средњих предузећа у Србији

Мала и средња предузећа чине кичму српске привреде, будући да на њих отпада 99% свих предузећа, која запошљавају више од 65% радне снаге и зарадила су преко 57% бруто додате вредности 2018. године.³³ Ове бројке веома су сличне просечним вредностима широм ЕУ.

Упркос томе што се дешава и понешто позитивно када је реч о озелењавању (микро), малих и средњих предузећа, политике озелењавања усмерене на предузећа још увек су у повоју у Србији. Постигнућа Србије у области озелењавања МСП на прилично су ниском нивоу, и Србија спада међу три економије у региону које имају најслабије резултате у овој области.³⁴

Међутим, захваљујући постепеном конвергирању Србије и ЕУ, српска предузећа показују спремност да суделују у зеленој транзицији коју подстиче ЕУ. Премда су предузећа генерално узев свесна економских и друштвених користи које проистичу из преласка на зеленије пословне моделе, и даље постоји низ препрека транзицији у домену политике деловања и финансија.

Један од тренутних проблема у Србији је непредвидљивост пословног и административног окружења. Примера ради, постоји дисконтинуитет у доношењу директива и уредби, што доводи до неизвесности за клијенте и институције које су у улози финансијера. Истицање рока важења и предуго чекање на поновно увођење стимулативних цена за обновљиве изворе енергије представља један пример у прилог овоме. Слично овоме, и тамо где постоји законска регулатива, подзаконски акти и директиве или недостају или касне, што утиче како на инвеститоре тако и на пројекте, који се одлажу, стављају на чекање или се од њих сасвим одустаје. Било каква неизвесност претвара се у пословне ризике: технолошке – да ли ће дата идеја или производ функционисати у техничком смислу, тржишне – да ли ће постојати довољна потражња, и финансијске – да ли ће позајмљена средства бити враћена. Када се сви ови ризици саберу, то може резултирати вишим трошковима пословања зелених предузећа.

Поред тога, постоји недостатак сарадње између надлежних министарстава због преклапања надлежности и некомпатибилних стратегија. Стога је предложено да се успостави координационо тело за озелењавање ММСП како би се побољшала координација између различитих владиних институција, избегло удвајање рада и поспешило предузимање мера усмерених на озелењавање ММСП.³⁵

Међутим, вероватно је најзначајнија препрека озелењавању ММСП недостатак капитала и финансијских инструмената који реагују на конкретне потребе ММСП. У следећим одељцима бавићемо се овим проблемом тако што ћемо дати преглед, заснован на доступним подацима, понуде и потражње зеленог финансирања као подршке озелењавању ММСП.

Европски зелени договор као кључни покретач зелене транзиције у Србији

Посвећеност Србије зеленој транзицији наглашена је њеним преузимањем перспективе ЕУ и са тим повезаним захтевом да се национална законска регулатива усагласи за законом ЕУ (*acquis communautaire*). Значајна нова развојна стратегија ЕУ, Зелени договор ЕУ, као и Зелена агенда за Западни Балкан, усвојена у Софији 10. новембра 2020. године, представљаће подршку економији

33 OECD (2020), Financing SMEs and Entrepreneurs 2020: An OECD Scoreboard [Финансирање МСП и предузетника 2020. године: Табела ОЕЦД], доступно на <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/54da3754-en/index.html?itemId=/content/component/54da3754-en> (приступано 16. фебруара 2021.).

34 OECD (2019), SME Policy Index – Western Balkans and Turkey 2019, Chapter 18. Serbia: Small Business Act profile [Индекс политике за МСП – Западни Балкан и Турска 2019., Поглавље 18. Србија: Профил Закона о малим предузећима], доступно на <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/354bd091-en/index.html?itemId=/content/component/354bd091-en> (приступано 16. фебруара 2021.).

35 OECD (2019), SME Policy Index – Western Balkans and Turkey 2019, Chapter 18. Serbia: Small Business Act profile, доступно на <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/354bd091-en/index.html?itemId=/content/component/354bd091-en> (приступано 16. фебруара 2021.).

Србије у преласку са традиционалног економског модела на зелену економију, а требало би и да подстакну потражњу за зеленим финансирањем у будућности.

Посредством Зеленог договора за Европу,³⁶ ЕУ има за циљ да постане угљенично неутрална до 2050. Европски Закон о клими,³⁷ чије усвајање предстоји, учиниће ову политички преузету обавезу правно обавезујућом на нивоу ЕУ. Други циљеви Зеленог договора укључују ефикасно коришћење природних ресурса путем прелажења на циркуларну економију, смањивања нивоа загађења и заштите природе и биодиверзитета. У сврху пружања подршке индустрији за прелазак на климатску неутралност, Комисија је такође усвојила нову Индустријску стратегију³⁸ која се усредсређује на зелену и дигиталну транзицију, као и на конкурентност на светском тржишту. Нова стратегија за мала и средња предузећа³⁹ помоћи ће нам да се носимо са конкретним изазовима са којима се суочавају МСП у процесима зелене и дигиталне транзиције развијајући неопходне капацитете и обезбеђујући приступ правим вештинама за то. У циљу подршке преласку на циркуларну економију, Индустријска стратегија успоставља снажну везу са новим Акционим планом за циркуларну економију,⁴⁰ који је усвојен паралелно са Стратегијом за индустрију. Овај акциони план успоставља оквир за одрживу политику производње која се бави целокупним животним циклусом (за почетак) седам приоритетних ланаца вредности производа где су присутни како висок степен коришћења ресурса тако и висок ниво потенцијала за циркуларност.⁴¹

Остваривање циљева Европског зеленог договора захтеваће знатне инвестиције од стране ЕУ, националног јавног сектора и приватног сектора. У циљу финансирања зелене транзиције, створен је Одрживи европски инвестициони план (ОЕИП)⁴² као инвестициони стуб Европског зеленог договора. Њиме се планира мобилисање барем 1 билијарде евра јавних и приватних одрживих инвестиција током наредне деценије. Отприлике половина ове суме биће финансирана из новог дугорочног буџета ЕУ за период од 2021. до 2027. године, а 30% тог износа мора подржавати циљеве у вези са климом. Више од четвртине те суме биће прибављено посредством ИнвестЕУ фонда, који ће обезбедити буџетске гаранције ЕУ за Европску инвестициону банку (ЕИБ) и друге како би инвестирали у ризичније пројекте, обезбеђујући на тај начин приватне инвестиције. Међу другим изворима биће национално суфинансирање и Механизам за правичну транзицију (МПТ), путем кога ће се мобилисати најмање 150 милијарди евра за преквалификацију радника и грађана и у циљу помагања предузећима да створе нове привредне могућности у регионима који ће посебно трпети последице зелене транзиције.⁴³ Треба запазити да ИнвестЕУ и МПТ нису доступни земљама које не спадају у 27 чланица ЕУ. Ипак, на њих се може гледати као на пробне случајеве који показују како је могуће уприличити правичну транзицију.

Како ИнвестЕУ тако и МПТ делује у оквиру напора ЕУ усмерених на економски опоравак после пандемије ковида-19 под заједничким називом Следећа генерација ЕУ.⁴⁴ Овај привремени

36 European Commission (2019), The European Green Deal, COM(2019) 640 завршна верзија, 11. децембар 2019., Брисел.

37 European Commission (2020), Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulation (EU) 2018/1999 (European Climate Law) [Предлог Уредбе Европског парламента и Савета којом се успоставља оквир за постизање климатске неутралности и мења Одредба (ЕУ) 2018/1999 (Европски закон о клими)], ЦОМ(2020) 80 завршна верзија, 2020/0036(ЦОД), 4. март 2020., Брисел.

38 European Commission (2020), A New Industrial Strategy for Europe [Нова Индустријска стратегија за Европу], ЦОМ(2020) 102 завршна верзија, 10. март 2020., Брисел.

39 European Commission (2020), An SME Strategy for a sustainable and digital Europe [Стратегија за МСП за одрживу и дигиталну Европу], ЦОМ(2020) 103 завршна верзија, 10. март 2020., Брисел.

40 European Commission (2020), A New Circular Economy Action Plan for a Cleaner and more Competitive Europe [Нови Акциони план за циркуларну економију за чистију и конкурентнију Европу], ЦОМ (2020) 98 завршна верзија, 11. март 2020., Брисел.

41 Електроника и информатичко-комуникацијска технологија, батерије и возила, амбалажа, пластични материјали, текстил, грађевинарство и зграде, као и храна, вода и хранљиве материје.

42 European Commission (2020), Sustainable Europe Investment Plan – European Green Deal Investment Plan [Инвестициони план за одрживу Европу – Инвестициони план у оквиру Европског зеленог договора], ЦОМ(2020) 21 завршна верзија, 14. јануар 2020., Брисел.

43 Видети такође European Commission (2021), The Just Transition Mechanism: making sure no one is left behind [Механизам за правичну транзицију: обезбедити да нико не заостане], доступно на https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2021-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/just-transition-mechanism_en (приступано 19. фебруара 2021.).

44 Видети такође European Commission (2021), Recovery plan for Europe [План обнове за Европу], доступно на <https://ec.europa.eu/info/>

инструмент намењен подстицању привредног опоравка ЕУ такође ће подржавати локални економски раст и отварање нових радних места у контексту зелене транзиције, на пример, посредством кампање обнове зграда и инфраструктуре, као и економије која је у већој мери циркуларна. Овај инструмент такође има за циљ да допринесе бржем представљању пројеката обновљиве енергије – нарочито енергије ветра и соларне енергије – као и да по убрзаном поступку покрене чисту водоничну економију у Европи.

Због блиских политичких и економских веза између ЕУ и Србије, Зелени договор ЕУ директно је релевантан за српска предузећа, укључујући ту и ММСП. У оквиру напретка у процесу интеграције у ЕУ, од Србије ће се тражити да своју националну законску регулативу усклади са законом ЕУ (acquis), укључујући ту и законе о заштити животне средине. Међутим, Србија је већ високо интегрисана у тржиште ЕУ у економском погледу, будући да је готово две трећине извоза из Србије било намењено ЕУ у 2019. години,⁴⁵ због чега су ти производи морали удовољавати законској регулативи тржишта ЕУ.

Зелена агенда за Западни Балкан

Европски зелени договор је такође средишњи елемент будућег ангажовања ЕУ у региону Западног Балкана, које је назначено у два стратешка документа које је Европска комисија усвојила у октобру 2020. године: Економски и инвестициони план (ЕИП) за Западни Балкан и са њим повезана Зелена агенда за Западни Балкан.⁴⁶

ЕИП представља дугорочни инвестициони пакет, којим се настоји да се мобилише до 9 милијарди евра у оквиру фонда Инструмента за предприступну помоћ (ИПП) III⁴⁷ за период од 2021. до 2027. године у сврху подршке одрживој конективности, конкурентности људског капитала и инклузивном развоју, као и зеленој и дигиталној транзицији. Као део овог инвестиционог пакета, ЕУ ће успоставити нови Гарантни инструмент за Западни Балкан, који ће имати за циљ да окупи приватне инвеститоре у настојању да подигне ниво инвестиција по могућству до износа од 20 милијарди, следећи шест инвестиционих приоритета успостављених Економским и инвестиционим планом. Разноврсни видови финансирања које предвиђа ЕИП оснажиће конкурентност у региону, а такође ће помоћи српским ММСП да се развијају и озелењују своје пословање. Нагласак ће бити на зеленом развоју и циркуларној економији, а нарочито на повећавању нивоа инвестиција у зелене технологије и смањивању трошкова употребе зелених технологија у региону.

Усмерена на имплементацију Европског зеленог договора у региону, Зелена агенда за Западни Балкан⁴⁸ уграђена је у ЕИП. На Самиту за Западни Балкан одржаном у Софији 10. новембра 2020. године, лидери Западног Балкана покренули су Зелену агенду и обавезали су се на прелаз на одрживу економију у областима климатских промена, циркуларне економије, загађења животне средине, одрживе пољопривреде и биодиверзитета. Софијска декларација⁴⁹ обавезује земље Западног Балкана да се ускладе са циљем ЕУ и постану угљенично неутралне до 2050. године, и поставља пред њих захтев да разрађују и имплементирају интегрисане Енергетске и климатске планове који садрже смернице за то како ће деловање у вези са климом бити укључено у све релевантне секторске политике деловања. Међу конкретним мерама усвојеним у том циљу садржаним у декларацији биле су подстицање енергетске ефикасности и обновљивих извора

[strategy/recovery-plan-europe_en](#) (приступано 19. фебруара 2021.).

45 Delegation of EU to the Republic of Serbia [Делегација ЕУ у Републици Србији] (2021), Serbia-EU Trade Liberalization [Либерализација трговине између Србије и ЕУ], доступно на <http://europa.rs/serbia-and-the-eu/trade/?lang=en> (приступано 18. фебруара 2021.).

46 European Commission (2020), An Economic and Investment Plan for the Western Balkans [Економски и инвестициони план за Западни Балкан], ЦОМ(2020) 641 завршна верзија, 6. октобар 2020., Брисел.

47 Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) III, за период од 2021. до 2027. године.

48 European Commission (2020), Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkans, SWD(2020) 223 завршна верзија, 6. октобар 2020., Брисел.

49 Regional Cooperation Council [Regionalni savet za saradnju] (2020), Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans [Софијска декларација о Зеленој агенди за Западни Балкан], 10. новембар 2020., доступно на <https://www.rcc.int/download/docs/Leaders%20Declaration%20on%20the%20Green%20Agenda%20for%20the%20WB.pdf/197c92cf-02ef129d43c67-0798-9b20.pdf> (приступано 18. фебруара 2021.).

енергије, усклађивање са Системом трговине емисијама ЕУ, имплементирање решења за одрживу мобилност, постепено укидање субвенција за угаљ, унапређење инфраструктуре за управљање отпадом, успостављање одговарајућих система за контролу квалитета ваздуха и многе друге.

Имплементација Зелене агенде биће подржана од стране ЕУ посредством Инструмента за предприступну помоћ (ИПП) III. Кључни имплементациони механизам у том погледу биће Инвестициони оквир за Западни Балкан (ИОЗБ), а нарочито два постојећа инструмента за усаглашавање у оквиру ИОЗБ, конкретно, Фонд зеленог развоја (ФЗР) и Регионални програм за енергетску ефикасност (РПЕЕ). Уз то, гаранције обезбеђене путем Гарантног инструмента за Западни Балкан (Европски фонд за одрживи развој плус [ЕФСД+]) користиће се за подстицање приватног финансирања у кључним областима.

Зелена агенда, подржана од стране Владе Србије, имаће знатан утицај на агенду политике деловања у Србији – ако се имплементира на прави начин. Она има потенцијал за то да усмери целокупну српску привреду ка зеленој транзицији, уз трансформациони потенцијал у свим секторима. Од суштинског је значаја да се подстакне свест о томе међу српским ММСП, омогућавајући им да своје пословне моделе благовремено прилагоде како би се обезбедила њихова дугорочна конкурентност у будућности.

Дефинисање одрживог финансирања – класификација ЕУ

Имајући у виду огромне и растуће износе јавних и приватних средстава која стоје на располагању за омогућавање реализације зелене транзиције у ЕУ, на Западном Балкану и шире, од пресудног је значаја да се јасно назначи које инвестиције испуњавају услове да би биле оквалификоване као одрживе. У циљу усклађивања финансијског система са политикама деловања ЕУ којима се подржава зелена транзиција, ЕУ је у јуну 2020. усвојила оквир за класификовање еколошки одрживих економских активности, укључујући ту и инвестиције, познат под називом „Класификација ЕУ“.⁵⁰ Тај оквир има за циљ да пружи јасне и стандардизоване смернице о томе које се економске активности могу сматрати еколошки одрживим, на тај начин олакшавајући мобилисање (прекограничних) одрживих финансијских средстава за реализовање Европског зеленог договора.

У складу са тренутно важећом законском регулативом, нека економска активност сматра се еколошки одрживом само уколико доприноси остваривању једног или више од следећих шест еколошких циљева:

- ублажавање ефеката климатских промена,
- прилагођавање климатским променама,
- одржива употреба воде и морских ресурса,
- циркуларна економија,
- спречавање загађења, и
- здрав екосистем.

Насупрот овоме, из наведеног следи да учесници финансијског тржишта који не удовољавају једном од наведених еколошких циљева или више њих неће бити у могућности да користе националне ознаке нити да издају са њима повезане зелене финансијске производе или корпоративне обвезнице. Овим ће се омогућити деловање у циљу решавања проблема у вези са екоманипулацијама, допринети повећању поверења инвеститора, као и потенцијално каналисати додатне приватне инвестиције у одрживе активности. Класификација ЕУ ће на тај начин помоћи творцима политика деловања, индустрији и инвеститорима да подрже и инвестирају у економске активности које доприносе преласку на циркуларну економију са ниским степеном емисије угљеника.

50 Европска унија(2020), Уредба (ЕУ) 2020/852 Европског парламента и Савета од 18. јуна 2020. о успостављању оквира за олакшавање одрживог инвестирања, којом се мењају одредбе Уредбе (ЕУ) 2019/2088, доступно на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852> (приступано 18. фебруара 2021.).

3. Перспективе ММСП у домену зеленог финансирања у Србији

У овом одељку разматрају се тренутно постојеће праксе финансирања зелених инвестиција међу ММСП у Србији, као и потребе о којима говоре и сугестије које даје предузећа и њихови представници везано за повећавање удела зеленог финансирања у будућности. Ово разматрање углавном је засновано на истраживању спроведеном међу српским ММСП, као и на појединачним интервјуима. Истраживање је спроведено у сарадњи са Привредном комором Србије помоћу упитника (састављеног од 64 питања) послатог циљним предузећима, а 146 предузећа попунило је упитник и вратило га поштом.⁵¹ Интервјуи су обављени са укупно 12 предузећа, једним пословним удружењем, једном консултантском фирмом, са Фискалним саветом и са Привредном комором Србије. У Оквиру 1 дати су примери пословних ентитета који су интервјуисани за потребе овог извештаја.

Узорак одговора на упитник углавном чине предузећа из производног сектора (52%) и сектора услуга (19%). Испитаници су углавном микро и мала предузећа, од којих 58% имају 10 или чак мање запослених. Слика 1 садржи преглед структуре узорка.

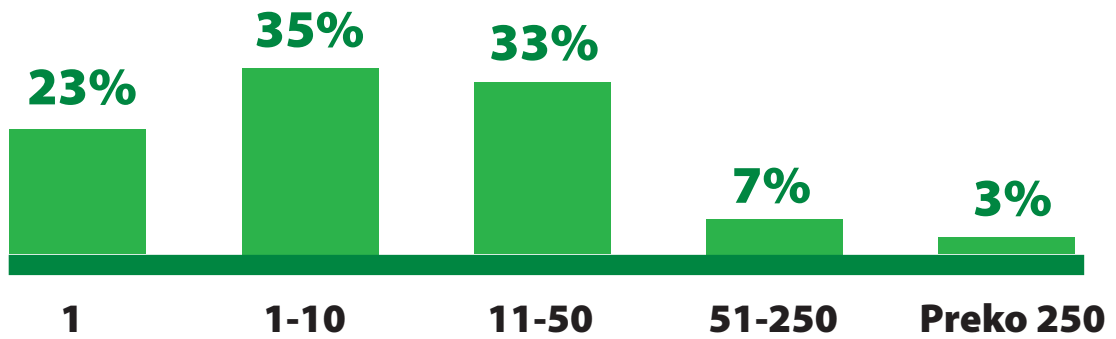
Слика 1: Структура узорка попуњених упитника примљених од ММСП која су суделовала у истраживању (n=146)

Заступљеност сектора

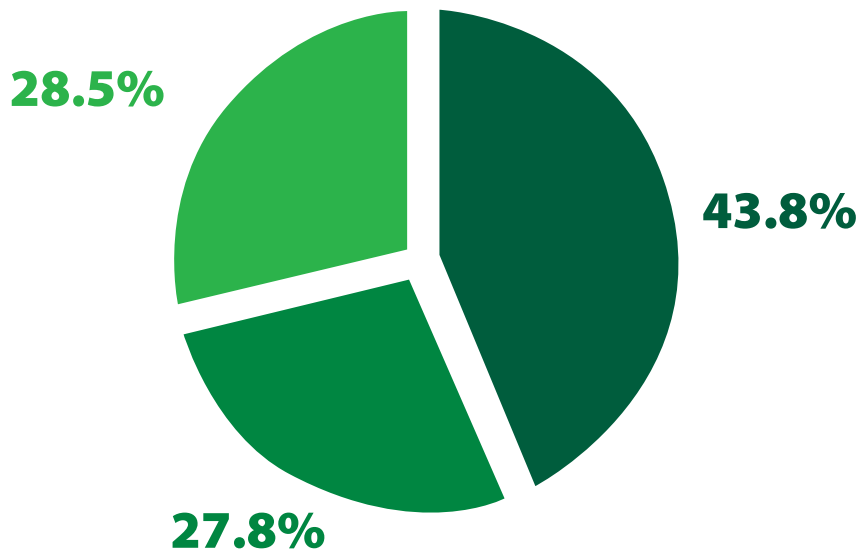

⁵¹ Интервјуи су обављени у периоду између 7. и 18. септембра 2020. и између 15. и 19. фебруара 2021. Предузећа су попунила упитник у периоду између 21. и 29. септембра 2020.

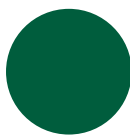
Број запослених

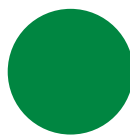
Класификација предузећа

Mikro

Mala

Srednja

Извор: Наша обрада заснована на спроведеном истраживању које је укључило 146 ММСП из Србије

Премда микро и мала предузећа чине већину испитаника, она су унеколико недовољно заступљена у поређењу са стварношћу пословног сектора у Србији, где преко 96% свих предузећа има мање од 10 запослених. Та предузећа се такође суочавају са највећим тешкоћама када је реч о приступу банкарским производима, будући да банке захтевају добру кредитну историју, релативно велики обрт, низак ниво задужености и довољан акцијски капитал. Уз то, та предузећа могу се такође суочити са проблемима када треба дефинисати њихове финансијске потребе и разрадити јасан план пословања.

Оквир 1: Примери пословних ентитета интервјуисаних за потребе овог извештаја

Удружење Биогаз Србија (УБС)

Удружење је основано у марту 2012. да би пружало подршку предузећима која планирају да изграде прве електране на биогаз у Србији. Данас има више од 30 чланова, који поседују 14 електрана на биогаз чији је укупни инсталирани капацитет преко 14,4 MW.

Енвирос

Енвирос је међународно консултантско предузеће у области енергетике, заштите животне средине и менаџмента. Са седиштем у Прагу, ово предузеће има канцеларије у Републици Чешкој, Словачкој и у Београду. Званично регистровано у Србији 2016. године, предузеће Енвирос послује на тржишту Западног Балкана од 2006. Тренутно запошљава 44 особе.

Есо Трон

Компанија Есо Трон д.о.о. основана је 2011. у Новом Саду. Есо Трон је највећа компанија која се бави прикупљањем отпадног јестивог уља у Србији, и једина компанија у ширем региону која је регистрована за организовано прикупљање органског отпада и његову прераду. Есо Трон је прва компанија у Србији која је стекла дозволу за млевење и хигијенизацију органског отпада.

Еко Систем

Еко Систем, предузеће са центром у Јагодини, основано је 2006. Специјализовано је за прикупљање, сортирање и рециклирање секундарних сировина, нарочито термоскупљајућих фолија, ПЕТ амбалаже и свих врста меке пластике.

Млекара Петров

МлекараПетров основана је 2012. у Великом Средишту, у близини Вршца. Ова компанија позната је по биодинамичкој производњи, са капацитетом производње млечних производа који достиже 1.300 тона годишње.

Sanicula

Sanicula је српско-белгијска компанија која производи лековито биље и етарска уља високог квалитета за међународно тржиште.

Подстицаји и препреке за зелене инвестиције

Многа ММСП у Србији већ су се ангажовала на озелењавању свога пословања, а још је већи број таквих фирми које планирају да то учине у будућности. Те инвестиције често су малог обима, а такође често не спадају у средишњи део пословања фирме. На пример, готово четвртина тих предузећа већ су инвестирала у унапређење енергетске ефикасности током протеклих пет година. Додатних 16% испитаника имали су текуће пројекте те врсте, а преко 40% испитаника планирали су да унапреде енергетску ефикасност свога пословања у будућности. Инвестиције у енергетску ефикасност већином су усредсређене на замену инвентара/машина и на смањивање потрошње енергије, а у мањој мери и на соларне панеле (за интерну употребу и/или за продају електричне енергије тржишту) и управљање отпадом. Ово сведочи о томе да остарела и често неефикасна опрема нуди највећи потенцијал за озелењавање ММСП када се замени чистијим алтернативама које ефикасније користе ресурсе.

Планови за инвестирање у будућности сумарно су приказани на Слици 2. Ту се види да су предузећа углавном планирала да инвестирају у енергетску ефикасност и ефикасно коришћење воде, обновљиве изворе енергије и ефикасност коришћења ресурса путем дигитализације пословања. Свега 11% испитаника имали су планове да инвестирају у зелене технологије у будућности.

Слика 2: Планиране зелене инвестиције ММСП у Србији (могуће је дати више од једног одговора)

Извор: Наша обрада заснована на спроведеном истраживању које је укључило 146 ММСП из Србије

Додатни циљни интервјуи са неким од ММСП којих се ова тематика тиче открили су да је кључна мотивација за те инвестиције смањивање трошкова пословања повезано са уштедама енергије и ресурса. Ово је нарочито релевантно будући да готово половина свих предузећа која су суделовала у овом истраживању спомиње високе трошкове пословања као кључни изазов са којим се суочавају. Премда је електрична енергија још увек релативно јефтина у Србији, очекују се уштеде на трошковима с обзиром на пораст цена електричне енергије у будућности. У индустрији амбалаже, зелене инвестиције такође су често подстицане потребом да се отпад сведе на најмању меру и да се смање трошкови превоза. Корпоративна друштвена одговорност помињана је као други кључни подстицај за зелене инвестиције, што такође укључује жељу ММСП да допринесу смањивању загађења животне средине и редуковању емисија гасова из стаклене баште. На пример, неке компаније имају за циљ да смање свој угљенични отисак замењујући стару опрему новом, еколошки прикладнијом опремом, нарочито у контексту ширења пословања. Неколико компанија такође увиђају корист од зелених инвестиција која се огледа у побољшању њиховог кредитног рејтинга.

Компаније које су инвестирале у озелењавање свога пословања у прошлости углавном су за то користиле интерне фондове (65-84% компанија, у зависности од инвестиционе активности), много мање њих користило је мешавину интерних и екстерних извора финансирања (11-31%), док се свега 4-5% компанија ослањало искључиво на екстерне изворе финансирања. Компаније које инвестирају у смањивање количине отпада (нпр. у опрему, редуковање количине отпада, сортирање отпадних материја итд.) најчешће прибегавају коришћењу сопствених финансијских средстава (84%). Инвестиције у смањивање загађења (нпр. у прераду отпадних вода, опрему, соларну енергију итд.) такође у великој мери зависе од доступности сопствених извора финансирања (77%). Што се тиче компанија које инвестирају у смањење потрошње енергије (нпр. у опрему, соларне панеле, системе за грејање, постројења на биогаз итд.), око једна трећина њих прибегла је коришћењу мешаних извора финансијских средстава – што је највећи удео у свим активностима.

Табела 1: Преглед прошлих и планираних зелених инвестиција ММСП

Активност	Процент компанија које су већ инвестирале	Процент компанија које планирају да инвестирају	Процент компанија које не планирају зелене инвестиције
Смањење потрошње енергије	69	7	24
Смањење количине отпада	44	19	37
Смањење загађења воде/ваздуха	45	26	29

Извор: Наша обрада заснована на спроведеном истраживању које је укључило 146 ММСП из Србије

Наведене бројке и висок ниво учешћа сопствених средстава у инвестирању такође су резултат ограничених сазнања ММСП о свим доступним финансијским инструментима. Без одговарајућих одељења за финансије, ММСП нису свесна опција које им стоје на располагању и – примера ради – често не знају како да користе инструменте као што су лизинг или факторинг (финансијска услуга у оквиру које нека фирма продаје своја потраживања некој трећој страни). Као резултат тога, када су им потребни екстерни извори финансирања, они прибегавају коришћењу скупљих

финансијских инструмената као што су краткорочни кредити или чак прекорачење лимита на рачуну (најскупљи вид финансирања). Истраживање спроведено у контексту овог извештаја открило је да је најчешће коришћени финансијски производ заиста био краткорочни кредит, чему је прибегло 41% компанија које су користиле екстерне изворе финансирања. Дугорочне кредите и гаранције је преферирало око 30% компанија и у једном и у другом случају. Лизинг и прекорачење лимита на рачуну такође су коришћени, али у веома ограниченом обиму, од стране 5%, односно, 3% свих анкетираних компанија.

И даље постоје знатне препреке за ММСП која желе да инвестирају у зелене технологије, а неке од њих само су погоршане пандемијом ковида-19. Високе каматне стопе и слаба развијеност тржишта капитала у Србији најчешће су помињани разлози због којих ММСП одустају од зелених инвестиција. Високе каматне стопе сагледавају се у ширем контексту високих трошкова позајмљивања финансијских средстава. Ту такође спадају и други додатни трошкови таквих трансакција као што су банкарске провизије, правни трошкови, неопходна техничка упућеност итд., што све повећава трошкове почетне инвестиције. Слаба развијеност тржишта капитала не нуди шансу ММСП да створе повољнију мешавину финансијских инструмената, чиме омета настојања предузетника/инвеститора да смање укупне трошкове подизања кредита.

Међу друге, мање изражене препреке спада немогућност наплате постојећих потраживања и недостатак довољних колатералних гаранција. Проблеми са гаранцијама јављају се нарочито код банака у вези са зеленим инвестицијама, и то више из перспективе одобравања кредита уз јемство на основу имовине него из угла финансирања неког пројекта. У оквиру овог истраживања, само се мали број компанија жалио на мањкаву законску регулативу и корупцију као препреке озелењавању ММСП. Током интервјуа, међутим, многе компаније жалиле су се на недостатак подршке, како од регулаторног окружења тако и од комерцијалних банака.

Што се тиче политике деловања, ММСП која су интервјуисана посебно су наглашавала неизвесности повезане са регулаторним оквиром, високе административне захтеве за зелене инвестиције, као и општи недостатак фискалног/финансијског оквира који би деловао подстицајно на озелењавање ММСП. На пример, у одсуству система на основу кога загађивач плаћа, тренутно важећи еколошки порези убирају се на основу величине предузећа и класификације пословне активности, а на тај начин и независно од стварних нивоа загађења које та пословна активност производи. Уз то, инспекцијски систем какав тренутно постоји, заснован на принципу „пронаћи и оглоби“, не подстиче зелене инвестиције све док су казне за прекршаје много ниже од штете проузроковане загађењем животне средине. Још један разлог за забринутост поменут током интервјуа јесте ограничена улога коју имају зелене јавне набавке владиних институција на свим нивоима.

Слично запаженом недостатку подршке од стране владе, ММСП критикују и то што комерцијалне банке не примењују неки нарочито зелени приступ и не подржавају компаније које планирају зелене пројекте. Заправо, можда је управо обрнуто, јер банке траже знатне гаранције под веома неповољним условима (у сразмери 1:2) за пројекте који нису уобичајени из њихове перспективе – а то се често односи на зелене пројекте. Улога гаранција је наглашавана у том погледу, како у случају националних тако и гаранција ЕУ, као и потреба да се банке и финансијске институције веома рано укључе, како би им се омогућило да боље разумеју зелене пројекте и ризике који су са њима повезани.

Занимљиво је запазити да већина компанија не сматра доступност квалификованог особља неком већом препреком за зелене инвестиције. Отприлике трећина предузећа која су учествовала у истраживању имала су проблем када је требало ангажовати особље одговарајућих квалификација. Три најтраженија профила квалификација су машински инжењери, електроинжењери и инжењери општег смера. Недостатак квалификоване радне снаге често се решава запошљавањем пензионера и организовањем интерних курсева обуке и програма преквалификација. Свега 27% испитаника мисли да ће озелењавање ММСП створити додатне могућности запошљавања.

Зелене инвестиције биће одложене или смањеног обима због пандемије ковида-19

Финансијски изазови са којима се суочавају ММСП приликом финансирања зелених инвестиција интензивирали су се због појаве пандемије ковида-19. Док је приватни сектор показао добру општу отпорност током пандемије, трпео је због пораста трошкова пословања до којих је дошло због одсуства запослених (нарочито током врхунаца пандемије) и мера уведених због здравствене безбедности. Према Привредној комори Србије, микро и мала предузећа мање су трпела због нарушавања ланца вредности, будући да она углавном послују на националном тржишту. Са највећим проблемима суочавале су се стране компаније које имају до 500 запослених, које су имале тешкоћа да очувају ланце вредности (нпр. приликом увоза сировина из иностранства), а такође се суочавају и са растућим логистичким трошковима (нпр. због додатних трошкова ПЦР тестова који су били обавезни за возаче).

Док су у Србији сектори који су највише погођени пандемијом били туризам, транспорт, аутомобилска индустрија и угоститељство (хотели, ресторани, кафане), многе компаније у другим секторима такође су имале проблема са ликвидношћу. У релативно малом броју случајева предузећа су прибегавала подизању кредита или коришћењу других финансијских производа у циљу побољшања ликвидности. Велика већина ММСП ослањала се на сопствене ресурсе и резерве реагујући на кризу изазвану пандемијом ковида-19.⁵² Међутим, упркос чињеници да су предузећа разрађивала идеје и концепције за зелене пројекте пре избијања пандемије, једва да је нека инвестиција реализована током 2020. Гледајући ствари из оне позитивније перспективе, интервјуи обављени са ММСП сугеришу да је већина инвестиција одложена, а не да се од њих одустало, док је у случају неких инвестиција смањен њихов обим. Слично томе, пандемија је имала још један позитиван ефекат тиме што је убрзала дигиталну транзицију чак и међу малим предузећима. Уз то, нека предузећа успела су да сниже трошкове производње захваљујући додатним напорима усмереним на максимално искоришћавање ресурса, уштеду енергије и смањивање других трошкова како би се компензирало одсуство радне снаге.

Финансијски инструменти које ММСП најрадије користе

Као што је раније речено, приступ финансијским средствима је главни фактор који спутава ММСП у настојањима да развијају и озелењавају своје пословање. Нарочито је тешко за ММСП да добију кредите, и она се више ослањају на интерне фондове у своме пословању. Као резултат тога, постоји знатан мањак финансијских средстава код ММСП, који у Србији износи око 10,1 милијарди долара, што је равно 27,6% БДП Србије.⁵³ Слично овоме, за око 45% свих ММСП која послују у Србији сматра се да су изложена финансијским ограничењима.⁵⁴ Како би побољшала приступ финансијским средствима, ММСП су потребни не само финансијски производи прилагођени њиховим потребама већ и техничка подршка, едукација и обука.

Субвенције и новчана помоћ сматрају се најважнијим финансијским инструментима који подржавају и подстичу озелењавање ММСП. Да би финансирани зелене пројекте, готово три четвртине испитаника у оквиру истраживања такође су дали до знања да су заинтересовани за подизање кредита, а огромна већина њих (90%) преферира комбинацију кредита и новчане помоћи (видети Слику 3). Елемент новчане помоћи је стога од кључног значаја када се разматра зелено финансирање ММСП. Међутим, кредити су одговарајући инструмент за финансирање, на пример, инвестиција у енергетску ефикасност, будући да се уштеде енергије могу искористити

52 United Nations Serbia/UNDP (2020), COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment, доступно на <https://serbia.un.org/en/download/50709/92907> (приступано 23. фебруара 2021.).

53 SME Finance Forum [Форум за финансирање МСП] (2021), MSME Finance Gap [Финансијски јаз ММСП], доступно на <https://www.smefinanceforum.org/data-sites/msme-finance-gap> (приступано 24. фебруара 2021.).

54 Ibid.

за враћање кредита, тако да у крајњем билансу доноси добит ММСП. Слика 3 такође показује да ММСП преферирају ниске каматне стопе, дуге периоде отплате и прихватљиву колатералну гаранцију.

Слика 3: Какве кредите ММСП најрадије узимају (могуће је више од једног одговора)

Извор: Наша обрада заснована на спроведеном истраживању које је укључило 146 ММСП из Србије

Персонализовани интервјуи са ММСП открили су да гаранције имају важну улогу у олакшавању долажења до кредита у случајевима када банке траже знатно колатерално јемство под посебно неповољним условима за зелене пројекте. Један други често помињани елемент коме теже ММСП били су дужи грејс периоди, то јест, дужи прелазни периоди током којих неко ММСП може да не плаћа рате кредита без пенала. Ово ММСП често траже како би остварила приходе од нове опреме (нпр. после фазе изградње) пре започињања отплате кредита. Други екстерни извори средстава нису од неког нарочитог интереса за ММСП која су суделовала у истраживању, а међу њима су издавање (зелених) обвезница и финансирање уз продају удела у акцијском капиталу.

Када се ради о томе за какву би се мешавину финансијских средстава за зелене инвестиције предузећа најрадије определила, општа слика формирана на основу истраживања и интервјуа указује на мешавину састављену од око 20% субвенција и новчане помоћи, 25-15% интерних финансијских средстава и 60-50% банкарских кредита или других екстерних извора финансирања.

Најчешће коришћени инструмент за екстерно финансирање зелених компанија су кредити. Што се тиче услова за подизање кредита, ММСП преферирају каматне стопе ниже од 3%, период отплате дужине до 10 година, грејс период од најмање годину дана, разумно колатерално јемство и/или гаранције које испуњавају захтеве везане за колатерално јемство.

Табела 2: Преференцијални услови за подизање кредита за ММСП у Србији

Услов	Преференцијални услови за ММСП
Каматна стопа	2-3% на годишњем нивоу
Трајање отплате	5-10 година
Опциони грејс период	1-2 године
Колатерално јемство	Разумно колатерално јемство и/или гаранције које (делимично) удовољавају захтевима везаним за колатерално јемство

Извор: Наша обрада заснована на спроведеном истраживању које је укључило 146 ММСП из Србије, као и интервјуи обављени са различитим ММСП и са њима повезаним интересним странама у Србији

Када је реч о трајању периода отплате кредита, дугорочни услови које преферирају ММСП могу бити у супротности са ограниченим дугорочним депозитима банака у довољним износима. Дуги периоди отплате кредита који трају и деценију доприносе перцепцији ризика и већем степену опрезности кредитора. Отуда новац за дугорочне кредите углавном долази од кредитних линија и донаторских развојних програма.

У циљу смањивања ризика који се често повезују са подизањем кредита од стране ММСП, деоба ризика може бити прихватљива опција, зависно од конкретне ситуације. У случају класичних кредитних производа, финансијске и комерцијалне ризике сноси страна која подиже кредит. Међутим, постоје и модели где се ризици деле између заинтересованих страна у оквиру пројекта, укључујући ту – поред примаоца кредита – и уговараче, као и испоручиоце опреме и енергије. Прикладност различитих инструмената за деобу ризика зависи од финансијске моћи и кредитне способности ММСП, као и од предвидљивости прихода, регулаторних оквира, окружења за комерцијално финансирање и природе пројекта, укључујући ту и капацитет за његово спровођење у дело.

Едукација, обука и техничка помоћ

Упркос важности финансијске подршке, то је само један – премда важан – аспект помоћи које је ММСП неопходна како би спровела у дело зелене инвестиције. Поред тога, компанијама је веома потребна едукација, обука и техничка подршка. Заправо, 49% испитаника који су учествовали у истраживању ММСП прихватило би техничку подршку за потребе имплементирања зелених пројеката, нарочито у вези са финансијским предвиђањима, законским захтевима, студијама изводљивости, удовољавањем еколошким и друштвеним захтевима, као и са обуком у домену нових технологија или технолошких процеса релевантних за зелену економију. Штавише, предузећа треба да буду оспособљена да извештавају о индикаторима еколошких перформанси у вези са емисијама гасова из стаклене баште, загађењем ваздуха/земљишта/воде, експлоатацији ресурса и стварању отпада. Неке компаније ангажују експертске услуге са стране, нпр. за припрему пројекта, администрацију и додатно умеће. Друге би се радије едуковале, добијале обуку и/или техничку помоћ од банака, пословних удружења или међународних финансијских институција у контексту њихових финансијских аранжмана.

Едукација, обука и техничка помоћ не тичу се само непосредних могућности за зелено пословање већ и дугорочнијег прилагођавања захтевима нове законске регулативе ЕУ. На пример, свега око 10% испитаника чули су за Европски зелени договор (видети напред). Слично овоме, свега око 13% њих упознати су са Системом трговине емисијама ЕУ, а мање од 4% њих почело је са припремама за придруживање поменутом Систему. Српским ММСП је стога преко потребна обука и едукација, а око две трећина испитаника показују интересовање за подршку и помоћ како би своје пословање ускладили са обавезама и могућностима које проистичу из захтева ЕУ, укључујући ту и законске одредбе о екологији и климатским променама (acquis), Европски зелени договор и Акциони план за циркуларну економију. Ово ће бити од помоћи не само компанијама које послују на српском тржишту и прилагођавају се новој законској регулативи, већ и оним компанијама које сарађују са страним партнерима или делују на међународним тржиштима где постоје додатни еколошки захтеви. Међутим, интересовање за хармонизацију са новим политикама деловања такође иде руку под руку са интересовањем за додатне финансијске могућности за ММСП, што је сасвим у духу Зеленог договора ЕУ као нова развојна стратегија ЕУ.

4. Перспектива банака у погледу зеленог финансирања у Србији

Прелазак на инклузивну, циркуларну економију са ниским нивоом емисија угљеника изискује повећано инвестирање у чистију и ефикаснију производњу. У претходном одељку показали смо да међу српским ММСП постоји воља да се инвестира у озелењавање њихових модела пословања. У овом одељку разматрамо како се повећаној потражњи за зеленим финансирањем може удовољити помоћу ефикасног банкарског система који је у стању да обезбеди одрживе изворе финансирања и знање о томе како да се процене и реализују зелени пројекти. У првом делу представљају се изазови и захтеви који се постављају пред комерцијалне банке које послују на тржишту у Србији када треба подржати зелену транзицију српских ММСП. У другом делу бавимо се тиме какву улогу међународне финансијске институције (МФИ) могу имати како би убрзале ту транзицију.

Улога комерцијалних банака

Друштвено одговорно банкарство захтева разумевање да инвестиције имају утицаје који сежу даље од кључних финансијских индикатора перформансе, на тај начин подстичући потребу да се укључе и разматрања друштвених и еколошких утицаја инвестирања. Зелено банкарство има за циљ да допринесе повећању еколошких погодности потеклих од банкарског сектора промовишући еколошки позитивне пословне праксе и моделе. Смањивање негативних еколошких утицаја изискује да се зелено банкарство дистанцира од инвестиција које штетно утичу на животну средину, нпр. путем веома обилних емисија и токова отпада који су еколошки штетни, и да учини помак ка активностима којима се негују одрживи и циркуларни модели пословања које карактерише низак ниво емисија угљеника. Све до сада, зелено финансирање у Србији већином се концентрисало на обновљиве изворе енергије, енергетску ефикасност и одрживи транспорт. Међутим, зелене инвестиције све више подржавају и друге области, укључујући ту ефикасно коришћење ресурса, управљање отпадом и отпадним водама, као и климатску отпорност (адаптацију).

Комерцијалне банке које почињу да се баве зеленом транзицијом треба да размотре свој модел пословања како би озеленеле своје интерне активности и производе, као и активности и производе својих клијената и прималаца кредита. С једне стране, њихово свакодневно деловање треба да на крају постане угљенично неутрално (нпр. када се ради о загревању и хлађењу), а биће потребно да њихови производи приоритет дају ефикасним алтернативама у домену енергије и ресурса (нпр. мобилно и онлајн банкарство, зелени рачуни, трансакције без папирних признаница итд.). С друге стране, банке треба да промовишу и подрже зелену транзицију међу примаоцима кредита посредством својих активности везаних за одобравање кредита.

Када се ради о зеленом кредитирању у Србији, велики део одрживог финансирања до данас реализован је улагањем у енергетску и транспортну инфраструктуру великог обима. Носиоци пројеката у овим секторима често имају довољну величину и капацитет да би добили приступ и дошли до неопходних позајмица и удела у капиталу. Међутим, одрживе инвестиције такође треба да обухвате инвестиције малог обима домаћинстава и ММСП усмерене на олакшавање зелене транзиције широког опсега у целокупној економији и дуж читавих ланаца вредности.

Да би се извршила процена изазова, могућности и капацитета српских комерцијалних банака за инвестирање у озелењавање ММСП, обављени су интервјуи са седам комерцијалних банака које делују на тржишту у Србији, укључујући ту (наведене абecedним редоследом) Банку Intesa, Erste Банку, Комерцијалну банку, Procredit Банку, Sberbank, Unicredit Банку и Војвођанску банку.⁵⁵

У тим банкама постоји висок ниво искуства у домену пројеката везаних за обновљиву енергију (енергију ветра, соларну, хидро енергију, енергију добијену од биогаза, спој грејања и електричне енергије). Пројекти везани за енергетску ефикасност (углавном инсталирање нове опреме у постојеће зграде) такође су имали знатне користи од овога у прошлости. Пројекти рециклирања и одлагања чврстог отпада спровођени су у дело у мањој мери. Само малобројне банке већ имају своје интерне прописе који забрањују „браон“ инвестиције, нпр. улагања у индустрије на фосилна горива, али постоји висок ниво свести о томе да ће се значај зеленог финансирања повећати у годинама које долазе.

Упркос овој оптимистичкој општој пројекцији изгледа зеленог финансирања, постоје бројни разлози за забринутост конкретно везани за природу ММСП, који и даље ометају убрзану реализацију зелених пројеката мањег обима у Србији. Ти разлози за забринутост сумарно су приказани у Табели 3.

55 Ови интервјуи обављени су од 5. до 7. октобра 2020. године, на основу упитника са 15 питања о одрживом банкарству у Србији.

Табела 3: Препреке које ометају реализацију зелених пројеката међу српским ММСП које спомињу комерцијалне банке

Препрека	Релевантност за ММСП	Могуће решење
Учешће у акцијском капиталу	Инвестирање уз продају акцијског капитала, генерално узев, мање је присутно код ММСП него код великих фирми.	Унапређен законски оквир и инвестициона клима у циљу привлачења инвеститора, укључујући ту приватне фондове акцијског капитала, новчану помоћ.
Захтеви у вези са колатералним јемством	Колатерално јемство ММСП банке често сматрају недовољним.	Кредитне гаранције за портфолио пројеката или за појединачне пројекте.
Доспеће кредита	Рокови доспећа кредита од пет до седам година често су недовољни за ММСП, која радије бирају дуже рокове за отплату од 12 до 15 година.	Дугорочни кредити, подршка МФИ за кредите са роком доспећа од преко 15 година.
Ограничена средства за финансирање	У прошлости је зелено финансирање у Србији било усредсређено на велике инфраструктурне пројекте. Пословни приходи ММСП су често неадекватни да би уопште оправдали финансирање.	Интегративна решења као што су платформе за спајање енергетских пројеката малог обима.
Припрема пројекта	Бизнис планови или студије изводљивости ММСП често су неадекватни, нпр. недостаје им процена утицаја на животну средину или ризика, тако да не уливају довољно поверења спољашњим партнерима.	Стандардизација бизнис планова и студија изводљивости, техничка помоћ од стране МФИ, локалних банака, Привредне коморе Србије, удружења МСП итд.
Искуство инвеститора	Инвеститорима често недостаје знања и претходног искуства са циркуларним моделима пословања и ниским нивоом емисија угљеника.	Кампање подизања нивоа свести, техничка помоћ финансирана новчаном помоћи, развијање капацитета, консалтинг, обука.
Интерни капацитет	ММСП поседују ограничену финансијску писменост и способност за припремање (и реализовање) пројеката прихватљивих за банке.	Техничка помоћ финансирана новчаном помоћи
Законска регулатива	ММСП су веома осетљива на регулаторне неизвесности и дисконтинуитете.	Дугорочни оквир политике деловања за прелаз на циркуларну економију са ниским нивоом емисије угљеника у ЕУ и Србији.

Извор: Наша обрада заснована на интервјуима обављеним са седам комерцијалних банака које делују на тржишту у Србији

Горња табела садржи показатеље тога како комерцијалне банке треба да прилагоде своје услуге конкретним захтевима ММСП. Три најчешће навођена проблема са ММСП су недовољни акцијски капитал, недостатак колатералног јемства и општа неадекватност припреме пројеката, њихове презентације и реализације.

ММСП ће вероватно недостајати капитала да би могла учествовати са неким значајнијим износом акцијског капитала у некој зеленој инвестицији. Ова ситуација додатно је погоршана пандемијом ковида-19, која је довела до мањка ликвидности због смањења прихода проузрокованог мерама за сузбијање ширења заразе. У случајевима када се учешће акцијског капитала не може заменити позајмицама од банака (нпр. због високо ризичног профила), било би могуће подстицати зелене инвестиције променама пореских закона, прописа и књиговодствених правила. Слично овоме, у Србији постоји знатан потенцијал за повећање улоге приватних акцијских фондова, не само када се ради о обезбеђивању довољног акцијског капитала, већ и када треба деловати у улози потенцијално непристрасних посредника између свих заинтересованих страна укључених у поступак. Локалне банке, са друге стране, нису вољне да обезбеде финансирање уз куповину акцијског капитала самим ММСП, како због Закона банкама Републике Србије тако и због интерних процедура.

Имајући у виду величину ММСП, она често немају довољно имовине коју би банке могле искористити као колатерално јемство. Мањак кредита који проистиче из тога могао би се решавати кредитним гаранцијама. Такве гаранције углавном обезбеђују међународне финансијске институције (видети у даљем тексту) – било за портфолио пројеката у целости било за појединачне пројекте. У овом тренутку, два од девет доступних гарантних система у Србији су национални системи, али системи које пружају МФИ генерално омогућују локалним банкама да дефинишу опште услове за гаранције које се обезбеђују преко њих– у складу са интерним политикама деловања.⁵⁶ Кредитне гаранције омогућавају локалним банкама да пребаце ризик повезан са могућношћу да ММСП не буде у стању да врати кредит на неко треће лице, као што је нека МФИ. Имајући у виду детаљне провере пословања које захтевају МФИ за потребе одобравања кредитних гаранција, ови системи такође помажу комерцијалним банкама да боље разраде и процене зелене пројекте. Гарантни системи које пружају МФИ стога се могу комбиновати са техничком помоћи домаћим комерцијалним банкама, на тај начин им омогућавајући да развијају интерни капацитет за ваљано процењивање зелених пројеката. Ово је, примера ради, случај са гаранцијама Европског фонда за одрживи развој (ЕФСД) и будућег Гарантног инструмента за Западни Балкан (ЕФСД+ гаранције).

Трећа категорија препрека инвестицијама коју је поменуло неколико од анкетираних комерцијалних банака из Србије повезана је са широко распрострањеном немогућношћу ММСП да ваљано припреме предлоге пројеката и студије изводљивости. Време и капацитет су ограничени ресурси за ММСП. Уз то, ограничена су и знања и искуство везани за зелене инвестиције. Као резултат тога, предлозима за пројекте често мањка битних информација о инвестицијама, рецимо, ваљана процена ризика или – што је од посебне важности у случају зелених инвестиција – ваљане процене утицаја на животну средину. Недостатак информација и транспарентности који из тога произлази не само да повећава ризик од неуспеха пројекта, већ такође доводи до тога да ствар делује неуверљиво комерцијалним банкама.

Овај проблем потребно је решавати посредством бољег фокусирања на припремање пројеката и предане подршке ММСП. На пример, један у већој мери стандардизован приступ предлозима за пројекте и студијама изводљивости може допринети да се повећа транспарентност и упоредивост пројеката. Истовремено, стандардизовани предлози пројеката и студије изводљивости могу резултирати конзервативнијим приступом примени технологије, са негативним утицајима на иновативну природу пројеката, која је у фокусу зелене транзиције.

ММСП могу се подржати на бројне начине, укључујући ту техничку помоћ МФИ и локалних банака, као и консалтинг и обуку које пружају институције као што су Привредна комора Србије

56 Привредна комора Србије (2020), Guarantee Schemes Available in Serbia [Системи гаранција доступни у Србији], Београд.

или удружења малих и средњих предузећа. Трошкови који настају током фазе припреме пројекта идеално је покривати новчаном помоћи.

Слично овоме, ММСП могу имати користи од партнерстава са академским институцијама и локалним властима.⁵⁷ То може бити од помоћи ММСП да усвоје иновативну технологију, али им такође може помоћи и у фази имплементације пројекта путем мобилисања доступних експерата и менаџера пројеката на локалном нивоу.

Када неки зелени пројекат постане прихватљив за банке, оне обично предлажу да извори финансирања буду око 30% акцијски капитал а 70% из екстерних извора финансирања. Ови потоњи могу се састојати од мешавине финансијских инструмената, укључујући ту кредитне линије, гаранције, новчану помоћ и/или техничку помоћ. Уз то, кредити одобрени од стране комерцијалних банака могу бити допуњени кредитима МФИ (видети такође следећи пододељак). Предности и мане ових инструмената сумарно су приказане у табели која следи.

Табела 4: Предности и мане најчешће коришћених финансијских инструмената за финансирање зелених пројеката српских ММСП

Инструмент	Предности	Мане
Новчана помоћ/ субвенција	Промовише одређене циљеве политике деловања, нпр. зелени развој	Временски ограничена понуда, ограничена финансијска средства
Гаранција	Средство за умањивање ризика, доприноси прихватљивости пројеката за банке	Неопходна је детаљна провера пословања
Стандардни кредит	Омогућава велике инвестиције и раст пословања	Кредитна способност примаоца кредита, колатерално јемство често недовољно
Кредит МФИ	Обезбеђује додатна средства и изворе финансирања, често иде у пакету са трансфером знања	Конкретни приоритети и фокусирање на одређене области пословања
Зелене обвезнице	Извор фиксног прихода за банке	Знатни захтеви у погледу капитала, деноминација у динарима, гломазна регулатива

Извор: Наша обрада заснована на интервјуима обављеним са седам комерцијалних банака које делују на тржишту у Србији

ММСП обично бирају новчану помоћ и државне субвенције као свој омиљени извор финансирања. Локалне банке предлагале су коришћење новчане помоћи на почетку пројекта као део иницијалне инвестиције, а не на његовом крају. Новчана помоћ је такође омиљени инструмент за финансирање техничке помоћи. Инструмент ЕУ за предприступну помоћ развоју руралних региона (ИПАРД) помињан је као добар пример непосредне подршке корисницима. Препоручено је да се прошири и модификује у циљу подршке зеленим пројектима ширег обима у земљама кандидатима за пријем у ЕУ. С друге стране, гаранције су од нарочитог

⁵⁷ Видети такође: Стратегија индустријске политике Републике Србије за период од 2021. до 2030. („Службени гласник РС“ бр. 35/2020).

значаја за решавање проблема недовољног колатералног јемства ММСП. Као такве, гаранције су често кључни предуслов за одобравање кредита, али су – нарочито када их издаје нека МФИ – повезане са потенцијално гломазним али корисним детаљним проверама пословања. Стандардни кредити изискују дугорочно финансирање, често у споју са грејс периодом на почетку инвестиције (нпр. током изградње, док фирма не крене са активним пословањем). Једна комерцијална банка запазила је да је максимални прихватљиви рок доспећа 15 година, а за све преко тога укључивање МФИ постаје све корисније. Међутим, као што је напред констатовано, ти финансијски инструменти се међусобно не искључују, већ се на њих гледа као на узајамно подстицајне. У више наврата је сугерисано да спој кредитирања, техничке помоћи, новчане помоћи и гаранција обезбеђује успех неког зеленог пројекта.

Поред тога, комерцијалне банке у Србији генерално узев су заинтересоване како за корпоративне тако и за државне зелене обвезнице као средство за убрзавање разраде неког зеленог пројекта. Међутим, док у финансирању ММСП генерално доминирају банкарски кредити, тржиште обвезница у Србији остаје углавном слабо развијено, ограничено на мали број општинских обвезница. У Србији за сада нема сертификованих зелених обвезница због знатних проблема везаних за издавање те врсте обвезница. Поред трошкова повезаних са регистровањем обвезница у Централном регистру хартија од вредности, сертификовање обвезница као „зелених“ је скупо – реда величине 15.000 евра, што је посебно оптерећујуће за зелене обвезнице мање вредности. Постојеће обвезнице у Србији остају несертификоване, што ће рећи да могу али не морају бити усклађене са успостављеним стандардима у индустрији (нпр. Иницијатива за климатске обвезнице). Слично томе, обвезнице генерално узев изискују знатан капитал и прихватљиве су само за пројекте већег обима, вредности више од 100 милиона евра. Посебан разлог за забринутост комерцијалних банака је чињеница да је деноминација обвезница генерално само у српским динарима, док цене у пројектима обично имају деноминацију у еврима (само држава може издавати хартије од вредности са деноминацијом у динарима и страним валутама).

Оквир 2: Општинске обвезнице у Србији

Према општинске обвезнице ретко остају у Србији због ограниченог капацитета на локалном нивоу, одређен број градова/општина у Србији издали су обвезнице током протеклих пет година, међу њима Нови Сад, Панчево, Шабац и Стара Пазова. За сада, те обвезнице углавном нису биле везане за еколошке пројекте, и издаване су у циљу финансирања комуналне инфраструктуре као што су водоводне мреже, улице, школе и забавишта, реновирање спортских хала итд.

Општинске обвезнице имају деноминацију у српским динарима и издаване су по просечној каматној стопи од 6,54%, уз просечан рок доспећа од седам година. Најдужи рок доспећа био је 12 година (Нови Сад), док је најкраћи био пет година (Стара Пазова). Искуства стечена са овим обвезницама могу бити од користи за проширивање опсега коришћења општинских обвезница на област еколошких пројеката у будућности. Слично томе, корпоративне обвезнице могле би представљати следећи корак у прибављању додатних финансијских средстава за зелену транзицију док тржиште обвезница у Србији буде сазревало.

Комерцијалним банкама биће потребно да боље усагласе своје активности са текућом транзицијом на инклузивну, циркуларну економију са ниским нивоом емисија угљеника. Следећи кораци, засновани на интервјуима обављеним са комерцијалним банкама које послују у Србији, биће од помоћи као смернице у том процесу усаглашавања.

- **Обавезивање на финансирање зелених пројеката.** Постоји широко распрострањена сагласност међу комерцијалним банкама да ће потражња за зеленим финансирањем знатно порастати у годинама које долазе. Потражња се неће повећати само мерено њиховим укупним

обимом, већ и у погледу разноврсности пројеката, сежући изван пројеката у области енергетике и транспортне инфраструктуре као другим областима као што су ефикасност коришћења ресурса, рециклирање, управљање отпадом, прерађивање воде итд. Овим се отварају велике могућности за комерцијалне банке, које се могу искористити само ако се банке обавезу на финансирање зелених пројеката на дужи рок (дужи од оних за кредитне линије МФИ) и отворе релевантне канцеларије и одељења за зелено финансирање, или ангажују техничке саветнике за ту област.

- **Развијање интерног капацитета у оквиру банке.** Да би се у пуној мери окористиле потенцијалима зелене транзиције, комерцијалне банке треба да обуче и инвестирају у посвећено особље способно да континуирано разрађује, процењује и спроводи у дело зелене пројекте ММСП. Техничка помоћ и обука које омогућавају МФИ су од кључног значаја за развијање интерног капацитета. Ово се може додатно оснажити партнерством са Привредном комором, као и коришћењем постојећих најбољих примера праксе УНДП.

- **Коришћење искустава из зелених сегмената постојећег портфолија.** Већина банака имају постојеће зелене малопродајне и корпоративне портфолије. Анализа текућих и завршених зелених пројеката може дати прилагођена сазнања, укључујући ту најбоље праксе и научене лекције, што може пружити основу за будуће зелене инвестиције у нове клијенте и тржишта.

- **Партнерство са ММСП у домену идентификације, припремања и реализовања пројеката.** С једне стране, банке обично оклевају са проширивањем скупа својих клијената у области ММСП. Радије послују са постојећим, добро познатим клијентима због високих трошкова аквизиције (провера пословања) и мало су мотивисане да проширују скуп клијената новим ММСП. С друге стране, многа ММСП нису склона банкама и радије финансирају своје пословање сопственим средствима. Имајући у виду ограничен капацитет ММСП за припремање пројеката који ће бити прихватљиви банкама, комерцијалне банке требало би да размотре усмеравање ММСП приликом припремања и реализовања зелених пројеката. Економија обима може се постићи путем стандардизованих бизнис планова или студија изводљивости, као и посредством интегративних решења као што су платформе за спајање пројеката малог обима.

- **Екстерно финансирање зелених инвестиција.** Комерцијалне банке ретко финансирају стартап компаније и нове зелене пројекте из сопствених средстава – првенствено због рока доспећа. Да би се убрзала зелена транзиција, комерцијалне банке у Србији стога треба да блиско сарађују са билатералним и мултилатералним развојним банкама које могу обезбедити кредитне линије посвећене тој сврси.

Улога међународних финансијских институција (МФИ)

Уз комерцијалне банке, билатералне и мултилатералне МФИ имају значајну улогу у зеленој транзицији њихових партнерских земаља. На пример, оне могу допринети да се подигне ниво свести о зеленој транзицији међу судеоницима на тржишту, укључујући ту локалне банке, предузећа и појединце. Поред тога, МФИ обезбеђују трансфер знања комерцијалним банкама и фирмама, омогућавајући им да боље процене пројекте за које се тражи финансирање. Најважније је, међутим, што МФИ обезбеђују додатне изворе финансирања са потенцијално трансформишућим ефектима на економију.

За потребе овог извештаја, обављени су интервјуи са представницима четири мултилатералне и билатералне МФИ, укључујући ту Европску банку за реконструкцију и развој (ЕБРД), Европску инвестициону банку (ЕИБ), Међународну финансијску корпорацију (ИФЦ, чланица Групе Светске банке), и немачку промотивну банку КфВ, као и земаљску канцеларију Међународног монетарног фонда (ММФ) у Србији.⁵⁸

58 Интервјуи су обављени од 12. до 16. октобра 2020.

Све МФИ подржавају зелену транзицију и озелењавање финансијског система. У прошлости, њихова подршка концентрисала се на пројекте обновљиве енергије (водена, соларна, енергија ветра, енергија добијена од биогаса) и енергетске ефикасности (у зградама). У будућности, МФИ очекују пораст значаја пројеката у областима чврстог отпада, прераде отпадних вода, иригације и декарбонизације индустријске производње.

МФИ сматрају да ММСП показују пут којим треба ићи у оквиру транзиције ка инклузивној, циркуларној економији са ниским нивоом емисија угљеника. Током протекле деценије, МФИ су их финансирале или директно или путем разних кредитних линија. Кључни инструменти које МФИ користе за подршку ММСП укључују новчану помоћ (за разраду пројекта, заједно са развијањем капацитета), гаранције (ради дељења ризика или смањивања ризика), задуживање (укључујући ту концесионе кредите, меке кредите, кредитне линије ка комерцијалним банкама, традиционалне кредите и обвезнице), као и акцијски капитал (приватни акцијски капитал и предузетнички капитал) и мезанин финансирање. Међутим, њихово ангажовање у озелењавању ММСП у Србији генерално се сматра нити јефтиним нити лаким, а карактеришу га дуги рокови отплате и висок ниво ризика.

Једно запажање које потиче од МФИ гласи да је општа инвестициона клима у Србији погоршана због пандемије ковида-19 и да је, упркос доступности кредитних линија и подстицаја за зелене пројекте, потражња за (зеленим) финансирањем знатно опала током 2020. Ово је такође повезано са општим недостатком одређености комерцијалних банака за финансирање зелених пројеката, будући да банке – уз малобројне изузетке – немају капацитет за процену и реализацију таквих пројеката, због чега често на инвестиције повезане са тим гледају као на неисплативе. Отуда МФИ када сарађују са клијентима из Србије снажно наглашавају пружање техничке помоћи и обуке локалним банкама, као и подстицаје усмерене на повећавање тражње за зеленим инвестицијама.

Техничка помоћ и обука су генерално добро примљени од стране свих заинтересованих страна које су у то укључене, укључујући ту крајње кориснике, комерцијалне банке, посреднике и јавни сектор (нпр. за јавне набавке). Комбинација кредита и техничке помоћи сматра се кључним елементом, пружање обуке како кредиторима тако и корисницима кредита уз подизање нивоа свести о зеленим пројектима у широј јавности. При општем одсуству устаљених одељења за зелене финансије при комерцијалним банкама, техничка помоћ има кључну улогу у оспособљавању банака да удовоље потражњи њихових клијената за новчаном помоћи и другим услугама МФИ, да идентификују инвестиционе могућности и, што је најважније, да спроведу све неопходне процене пројекта. Процене пројекта могу вршити саме банке или, имајући у виду широк обим техничке експертизе неопходан за бављење вишедимензионалним и мултисекторским пројектима, могу то чинити посредством тима саветника уз строго придржавање уговора о чувању тајности пројекта, евентуално под окриљем Привредне коморе Србије. ММСП се такође могу непосредно окористити техничком помоћи коју пружају МФИ, на пример, приликом припреме инвестиционих планова.

Међутим, велики недостатак је доминантна краткорочна перспектива комерцијалних банака у погледу одрживог финансирања, често усклађена са трајањем конкретних пројеката или кредитних линија. Ово доводи до ситуације у којој знање које пружају програми техничке помоћи опада када не дође до продужења те помоћи или када се не успостави никаква слична кредитна линија. Стога је од кључног значаја да локалне банке инвестирају у сопствене интерне капацитете како би осигурале да њихови службеници и њихови клијенти имају користи од таквих програма техничке помоћи и додатне обуке на дужи рок.

Дугорочнија перспектива интерног развијања капацитета је такође оправдана, с обзиром на то да се очекује пораст зеленог финансирања у контексту Европског зеленог договора и Зелене агенде за Западни Балкан.

Поред тога, МФИ повезују обезбеђивање кредитних линија са одређеним индикаторима развоја, укључујући ту циљне нивое емисија гасова из стаклене баште. Ти се индикатори прате током читавог периода отплате кредита и треба да их узимају у обзир локалне банке уз своје сопствене услове за одобравање кредита.

Подстицаји се генерално узев сматрају корисним средством за мотивисање власника фирми да крену са зеленим инвестицијама – које обично нису повезане са средишњим областима њиховог пословања и често се сматрају неисплативим. Подстицаји могу попримити многе различите форме, као што показује Табела 5.

Табела 5: Подстицаји које дају међународне финансијске институције микро, малим и средњим предузећима и комерцијалним банкама да повећају зелене инвестиције у Србији

Врста подстицаја	Мотивација
Кредитне гаранције	Механизам деобе ризика који омогућава комерцијалним банкама да смање кредитне ризике и повећају обим кредитирања.
Новчана помоћ	Даје се на крају пројекта, када су остварени договорени еколошки индикатори.
Концесиони кредити	Смањење каматне стопе може се повезати са остваривањем еколошких индикатора као што су смањење емисија гасова из стаклене баште.
Паушални подстицаји	Растеређење капитала у виду фиксног процента за све инвестиције усклађене са одређеним критеријумима подобности инвестиција.
Шира перцепција зеленог финансирања	Доприноси подизању нивоа свести, привлачи пажњу клијената и подстиче интересовање за зелене инвестиције.
Пореске олакшице	Дају се у сарадњи са владом, а могу да смање трошкове зелених инвестиција.
Друга законска регулатива	Подршка влади за увођење или наставак доношења циљне законске регулативе у сврху подршке зеленим инвестицијама, нпр. стимулативне цене за обновљиве изворе енергије.
Елиминација дестимулативних фактора	Препреке зеленим инвестицијама треба постепено уклањати.

Извор: Наша обрада заснована на интервјуима са МФИ које делују у Србији.

Као што је претходно речено, кредитне гаранције које обезбеђују МФИ од кључног су значаја за промовисање приступа финансијским средствима за ММСП која карактерише недовољно колатерално јемство. Деоба ризика између МФИ и комерцијалних банака доприноси повећању броја компанија које испуњавају услове и подстиче локалне банке да одобравају више кредита у циљним областима наведеним у системима кредитних гаранција, као што су зелене инвестиције.

У овом тренутку постоји девет доступних система гаранција у Србији које се примењују посредством комерцијалних банака. Шест од њих финансирају се путем програма ЕУ, две од

њих су национални системи, а један финансира Агенција Сједињених Држава за међународни развој (УСАИД). Те гаранције генерално износе 30-70% вредности уговора, покривају кредите за инвестиције и радни капитал, а углавном су усмерене на индустрију – премда су неки системи такође специјализовани за стартап компаније, иновативне компаније, ликвидност, социјално предузетништво и пољопривреду. Већина програма омогућује комерцијалним банкама да дефинишу опште услове у складу са интерним политикама деловања (нпр. гаранције, износ кредита, каматне стопе, период отплате итд.).⁵⁹ Очекује се да ће још гарантних система бити успостављено у будућности.

Давања МФИ у виду новчане помоћи и даље представљају важан подстицај за зелене инвестиције у Србији, нарочито у области – али не ограничене само на то – припреме пројекта и фазе разраде пројекта. Таква давања често се не обезбеђују ММСП директно, већ преко посредника као што су, на пример, Српска фондација за предузетништво. Новчана помоћ обично треба да буде добро оправдана, рецимо, на основу институционалних или тржишних неуспеха, еколошких нespoјава, трошкова првог актера на тржишту итд.

Један проблем везан за давања у виду новчане помоћи је тај што су она често повезана са остваривањем кључних (еколошких) индикатора на крају пројекта. Диференцирање нивоа подстицаја на основу успеха реализације, рецимо, ниво смањења емисија CO₂, повећава степен неизвесности за ММСП, будући да она често не могу да рачунају на тачан износ подстицаја. Поузданија и сигурнија алтернатива за таква условна давања је увођење паушалних подстицаја (нпр. 15% од укупне инвестиције), који се додељују свим ММСП која су усклађена са унапред дефинисаним критеријумима подобности.

Подстицаји играју важну улогу у доношењу одлука о инвестицијама, али то је случај и са дестимулативним факторима. Овим потоњима треба се боље позабавити како би се избегле ситуације када зелене инвестиције постају неисплативе зато што се, на пример, трошкови грејања обрачунавају по квадратном метру, а не на основу стварне потрошње енергије. Ово такође важи и за субвенције које се дају загађивачким индустријама или индустријским активностима, рецимо, таквим које су у великој мери засноване на коришћењу фосилних горива.

Што се тиче постојећих изазова везаних за зелене обвезнице у Србији (видети напред), МФИ могу имати важну улогу у обезбеђивању саветодавних програма неопходних за унапређење локалног тржишта капитала. Међутим, потребно је унапредити правни оквир да би се у будућности остварио већи број зелених инвестиција.

МФИ такође се могу индиректно ангажовати у раду са ММСП путем партнерстава са одабраним општинама квалификованим за то, које су имале успеха у домену јавно-приватне сарадње, општинских обвезница и/или сарадње са академском заједницом. Тиме се може створити простор за ММСП да предлажу локално спроводива решења. Подршка МФИ такође се може спајати са постојећим локалним фондовима за подршку предузетницима. Пројекат урбаног развоја отпорног на климатске промене који је спровео у дело УНДП може послужити као узор за стварање локалних партнерстава са ММСП и академском заједницом.

Пример механизма за смањивање ризика за зелено финансирање: изазов за иновације УНДП

УНДП посвећен је промовисању иновација у решавању сложених развојних проблема. Изазови за иновације су награђивани изазови који се организују са намером да се траже иновативне идеје и решења како би се решавали развојни изазови, који се не могу остварити путем традиционалних процеса тражења решења. Пројектима одабраним за учешће у Изазову за иновације могу бити понуђене награде, техничка помоћ и суфинансирање уз продају акцијског

59 Привредна комора Србије (2020), Guarantee Schemes Available in Serbia [Системи гаранција доступни у Србији], Београд.

капитала у сврху развијања идеје прихватљиве за банке и њеног нуђења комерцијалним или развојним банкама. На тај начин, овај програм помаже да се стандардна решења за производњу енергије са загревањем, управљање отпадом, транспорт, пољопривредне делатности итд., која се сматрају неефикасним и скупим, замене решењима отпорним на климатске промене која обезбеђују друштвену, економску и еколошку додатну вредност грађанима и локалним заједницама.

Од 2017. наовамо, УНДП организује сложене и успешне позиве за учешће у изазовима везаним за ублажавање ефеката климатских промена у урбаним областима, промовишући политику отворених података, решавање проблема насталих због пандемије ковида-19, убрзавање поновне употребе биолошког отпада и побољшавање квалитета ваздуха у Србији.

Овај механизам састоји се од неколико фаза: идентификовање изазова (обично на нивоу заједнице), формулисање позива за учешће, процена најиновативнијих пословних идеја и пројеката, подршка инкубацији/убрзању и увођење у праксу најнапреднијих иновативних пословних подухвата и пројеката. Методологија Изазова за иновације УНДП створила је подстицајно окружење за јавне и приватне компаније у коме могу да учине своје инвестиције не само прихватљивим за банке већ и мање угљенично интензивним, а тиме и еколошки повољним и конкурентним на локалном тржишту.

Један важан аспект смањивања ризика од зелених инвестиција у оквиру Изазова за иновације је подршка инкубацији/убрзању. То је вид техничке помоћи која се даје иновативним идејама са циљем њиховог преображавања у одрживе пројекте и пословне подухвате спремне за практичну примену. Она укључује усмеравајуће менторство, обуку, партнерско учење, истраживање тржишта и планирање пословања, као и подршку у разради техничке документације. Овај вид подршке такође укључује мапирање могућности за финансирање. За многе пројекте или фирме, спајање фондова сматра се најбољом могућношћу, комбинујући финансирање од стране приватног сектора, буџетска средства, новчану помоћ и кредите. Многи пројекти и фирме који прођу кроз процес убрзања постају атрактивни за комерцијалне или кредите МФИ. За пројекте са доказаним друштвеним или еколошким ефектима, алтернативни финансијски инструменти као што је групно финансирање такође долазе у обзир.

Иновативне идеје и решења одабрани у оквиру Изазова за иновације обично изискују додатну подршку у виду суфинансирања како би привукли друге изворе финансирања. Суфинансирање таквих иницијатива је условно и може се обезбедити у виду уговора о исплати по учинку, који су део програма Изазов за иновације. Такви уговори представљају споразум о партнерству између УНДП и одговорне стране (нпр. јавног или приватног предузећа), праћен пројектним документом са јасно назначеним резултатима, активностима и индикаторима/кључним достигнућима у оквиру пројекта. Исплате према уговору о плаћању по учинку врше се у траншама на основу успешног остваривања договорених индикатора/кључних достигнућа.

Путем Изазова за иновације, УНДП је подржао 11 инвестиционих пројеката и пословних подухвата отпорних на климатске промене од 2019. Овај програм мобилисао је инвестиције приватног сектора и комерцијалне кредите у вредности од 12 милиона долара, уз само 700.000 долара почетног капитала. Уз то, ова иницијатива створила је вишеструке еколошке и економске користи, укључујући ту и знатно смањење емисија гасова из стаклене баште.

Фонд зеленог развоја у Србији - Пружање техничке подршке ММСП у Србији

Фонд зеленог развоја основале су 2009. године Европска инвестициона банка (ЕИБ) и немачка КфВ банка, са задатком да се смање емисије CO₂ и потрошња енергије у Југоисточној Европи, на Блиском истоку и у Северној Африци. Клијенти Фонда у Србији били су претежно ММСП (54%), а у партнерству са финансијским институцијама, Фонд је понудио циљану техничку помоћ ММСП у Србији. До данас, реализовано је 35 пројеката техничке помоћи (или су у фази реализације) уз помоћ буџета у износу од 1,5 милион евра. Базирани на искуствима овог Фонда, пројекти вредни пажње од којих су имала користи ММСП у Србији били су:

- Анализа утицаја & холистичка енергетска ревизија – анализа утицаја инвестиција крајњих корисника кредита финансијских институција (ФИ) у циљу верификовања подобности за финансирање од стране Фонда и мерења постигнутог утицаја. Холистичка енергетска ревизија у циљу давања клијентима ФИ сугестија о могућим зеленим инвестицијама у циљу постизања енергетске ефикасности и/или редуковања емисија CO₂ у оквиру пословања.
- Процене еколошких & друштвених ризика – допринос праксама адекватног управљања Е&Д ризицима међу крајњим корисницима кредита ФИ. Подршка једној ФИ да спроведе процене Е&Д ризика и контролу пословања крајњих корисника кредита и њихових пројеката.
- Кампање подизања нивоа свести – подизање нивоа свести крајњих корисника кредита о зеленим производима и праксама, фокусирајући се, између осталих, на клијенте ММСП.
- Радионице о енергетској ефикасности/обновљивој енергији – промовисање могућности за зелене инвестиције међу постојећим и потенцијалним клијентима ФИ, упознавање са потенцијалним локалним провајдерима зелених производа/решења. Поред тога, Фонд је одржао радионицу о финансирању енергетске ефикасности у пољопривредном сектору заједно са Удружењем банака Србије.
- Истраживања тржишта – Релевантна истраживања конкретних сектора или тема ради продубљивања разумевања тржишног статуса, трендова и потенцијала за зелене инвестиције. На пример, истраживање технологија управљања водом, отпадом и ресурсима за потребе једне ФИ, у циљу промовисања ефикасних технологија и пракси за коришћење ресурса међу њеним клијентима (фокусирајући се на ММСП).

Анекс: Методологија

Резултати представљени у овом извештају засновани су како на квантитативним тако и на квалитативним методима. У настојању да прикупимо репрезентативне квантитативне податке, спроведено је онлајн истраживање међу српским ММСП. Ови подаци употребљени су за доношење општих закључака о потражњи за зеленим финансирањем. Овај квантитативни приступ допуњен је онлајн интервјуима спроведеним у циљу прикупљања квалитативних информација о понуди зеленог финансирања (комерцијалне банке и МФИ) и стицања додатних детаљних сазнања о гледиштима ММСП до којих није било могуће доћи у оквиру истраживања.

Истраживање и интервјуи обављени су између септембра 2020. и фебруара 2021. године, у сарадњи са Делегацијом ЕУ у Србији и Канцеларијом УНДП у Србији.

Квантитативни приступ – истраживање спроведено међу српским ММСП

Већина података добијених истраживањем о потражњи за зеленим инвестирањем прикупљена је помоћу анкете коју је спровела Привредна комора Србије.

Циљ овог истраживања био је да се прикупи широк дијапазон података од малих и средњих зелених предузећа у потрази за одговорима на следећа питања:

- потражња међу ММСП за зеленим инвестицијама,
- препреке за остваривање зелених инвестиција,
- преференције ММСП за зелене подстицаје и услове кредитирања, и
- познавање релевантне законске регулативе ЕУ.

Први део упитника покривао је основна генеричка питања. Други део састојао се од питања о ставу испитаника према зеленим инвестицијама (енергетска ефикасност, обновљива енергија, управљање отпадом и циркуларна економија) формулисаним у виду Ликертове скале са пет могућих избора. Трећи део истраживања био је усредсређен на преференције у вези са подстицајима и приступу финансијским средствима, док је четврти део био усредсређен на питања о томе колико су испитаници упознати са релевантним стратегијама и прописима ЕУ. Све у свему, упитник се састојао од укупно 64 питања.

Упитник, који је првобитно био формулисан на енглеском језику, преведен је на српски, па онда опет на енглески, од стране другог преводиоца, у циљу провере тачности превода.

Завршну верзију упитника дистрибуирала је Привредна комора на основу класификације пословних активности МСП. Прикупљање података извршено је онлајн. Укупно 146 компанија попунило је упитник и вратило га пошљаоцу између 21. и 29. септембра 2020.

Квалитативни приступ – онлајн интервјуи

Други део истраживања састојао се од низа онлајн интервјуа, које је обавио УНДП, са циљем да се дође до више квалитативних информација о изазовима и могућностима који стоје пред српским ММСП у вези са зеленим инвестицијама.

Интервјуи су обављени са:

- дванаест ММСП са зеленим моделима пословања и дуготрајним искуством у вези са зеленим инвестицијама, која су одабрана из базе података УНДП о зеленим ММСП. Ти интервјуи обављени су у периоду између 7. и 18. септембра 2020. и између 15. и 19. фебруара 2021. године;
- седам комерцијалних банака које делују на тржишту у Србији, укључујући ту (абecedним редоследом) Банку Intesa, Erste банку, Комерцијалну банку, Procredit банку, Sberbank, Unicredit банку и Војвођанску банку. Ти интервјуи обављени су од 5. до 7. октобра 2020. године на основу упитника састављаног од 15 питања о одрживом банкарству у Србији;
- четири мултилатералне и билатералне МФИ, укључујући ту Европску банку за обнову и развој (ЕБРД), Европску инвестициону банку (ЕИБ), Међународну финансијску корпорацију (ИФЦ, чланица Групе Светске банке) и немачку КфВ промотивну банку, као и са земаљском канцеларијом Међународног монетарног фонда (ИМФ) у Србији. Ти интервјуи обављени су између 12. и 16. октобра 2020. године;
- Фискалним саветом Републике Србије, на дан 1. октобра 2020. године;
- Привредном комором Србије (Одељење за циркуларну економију и Одељење за програме економске подршке и мала и средња предузећа), на дан 18. фебруара 2021.

Сви интервјуи обављени су онлајн (помоћу Zoom апликације) на српском, снимљени су, транскрибовани и потом преведени на енглески.

Етика

Сви учесници у истраживању примили су све релевантне информације у вези са циљевима истраживања, прикупљањем података, њиховој обради и презентацији пре него што су узели учешћа у томе. Учесници су обавештени о разлозима због којих су одабрани, а договорено је да подаци остану поверљиви како би се избегла могућност повезивања појединачних изјава са одређеним пословним ентитетима. Учесници су позвани да непосредно контактирају тим који је спроводио истраживање за случај да имају било каква додатна питања у вези са истраживањем и својим учешћем у њему. На тај начин, свим учесницима пружен је максимум транспарентности и информација како би им се омогућило да слободно одлуче да ли ће учествовати у истраживању или не.

Водећи аутор

др Арно Бехренс

Доктор Арно Бехренс је независни саветник за међународну одрживост који саветује међународне организације о еколошким политикама деловања, посебно се усредсређујући на циркуларну економију, климатске промене, енергетску транзицију и зелени опоравак. Тренутно ради као међународни консултант Светске банке за Глобалну праксу у вези са животном средином, природним ресурсима и плавом економијом. Арно је такође водећи аутор студије УНДП „Повећавање удела зеленог финансирања у приватном сектору у Србији у периоду после пандемије“. Арно је раније радио за ОСЦЕ, УНИДО, Европску комисију и немачко Савезно министарство спољних послова. Више од 10 година радио је као руководилац Одељења за енергетику и одрживе ресурсе у Центру за изучавање европске политике (ЦЕПС) у Бриселу, Белгија. Он је такође гостујући професор на Универзитету ЛУИСС у Риму, Италија, где предаје о еколошкој и енергетској политици ЕУ. Арно је докторирао радом о еколошкој економији.

Водећи истраживач

мр Милан Лакићевић

Милан Лакићевић је експерт за одрживо финансирање у УНДП Србија. Милан је десет година радио у приватном сектору као аналитичар инвестиција, водећи интерни ревизор и консултант за менаџмент у фирми Енергопројект Холдинг а.д. Такође је провео две године радећи као саветник за јавне инвестиције министра финансија, где је водио пројекат увођења система за управљање јавним инвестицијама у Републици Србији. Милан је економиста по образовању и дипломирани је студент Економског факултета Београдског универзитета, као и носилац Chartered Management Institute дипломе за стратешки менаџмент и руковођење и MBA дипломе Универзитета у Шефилду, Уједињено Краљевство.

Истраживачи

г. Владимир Крушковић

Господин Владимир Крушковић има за собом седамнаест година праксе као саветник за развој, од чега је дванаест година провео у развојним институцијама за одрживо финансирање. Почев од 2009. године, ради у оквиру пројеката за развијање енергетске ефикасности и обновљиве енергије, како у приватном тако и у јавном сектору (техно-економско моделирање и одабир најприкладнијих инструмената за финансирање). Познаје у детаље банкарске процедуре за процену пројеката везаних за енергетску ефикасност и обновљиву енергију, као и планирање, спровођење у дело, управљање и мониторинг пројеката из финансијског сектора. Био је укључен у саветодавне програме МФИ у Југоисточној Европи, на Блиском истоку и у региону Кавказа.

Током 2014. године, учествовао је у припремању Трећег националног акционог плана за енергетску ефикасност Републике Србије, детаљном истраживању политике деловања и потпуном прегледу дешавања на том плану у нашој земљи, укључујући ту хармонизацију пракси са најбољим стандардима ЕУ.

Почев од 2018. године, г. Крушковић ради као консултант за Кредитну линију за зелено финансирање Западног Балкана (у оквиру ЕБРД), програм који је осмишљен да промовише побољшања у области енергетске ефикасности у националном резиденцијалном сектору.

Г. Крушковић је дипломирани студент менаџмента на Факултету организационих наука Београдског универзитета. Говори енглески и немачки.

г. Зоран Павловић

Господин Зоран Павловић је искусан виши корпоративни банкар који се доказао радом у банкарској индустрији. Ангажован је као независни консултант и власник консултантске компаније Prudent Capital од 2018. године, са фокусом интересовања на финансијском консалтингу корпоративних клијената у области банкарства, инвестиција, финансирања пројеката – везаних за обновљиву енергију и некретнине, управљање продајом, развој и унапређење предузећа. Пре овога, Зоран Павловић је радио у банкарској индустрији 14 година. Од 2012. до 2018. Зоран Павловић је био ангажован као руководилац Одељења за мала и средња предузећа и финансирање пројеката у оквиру Sberbank Србија, где је био одговоран за организацију, планирање и спровођење у дело свих активности унутар Одељења (сарадња са свим правним лицима која имају обрт између 1 и 50 милиона евра, укључујући домаће и међународне клијенте, као и финансирање пројеката /везаних за некретнине и обновљиву енергију/ и клијентима у јавном сектору). У периоду од 2005. до 2012. године, Зоран је радио у Volksbank Serbia као менаџер за корпоративне односе (2009-2005) и као заменик руководиоца корпоративног одсека (2012-2009). Зоран је дипломац Економског факултета Београдског универзитета чије су студије биле усредсређене на финансије, банкарство и осигурање. Течно говори енглески и поседује основно знање руског.

Концепција и сарадници

г. Жарко Петровић

Жарко Петровић је вођа тима за витални развој при УНДП Србија од 2016. Овај кластер бави се питањима која се тичу природе, климе, енергије и виталности, као и пружањем подршке Влади Србије у спровођењу комплексних и грануларних развојних пројеката, те подршке Владиној сарадњи са међународним финансијским институцијама (МФИ). Пре доласка на ово радно место, Жарко је руководио пројектима за опоравак и смањивање ризика од катастрофе у оквиру УНДП Србија, са фокусом на опоравак после поплава из 2014. године и на управљање последицама таласа миграција током 2015-2016. године, а пре тога бавио се питањима везаним за управљање у периоду од 2012. до 2014. Пре УНДП, Жарко радио на међународној сцени, бавећи се питањима конфликта и безбедности (за ЕУ у Киргистану и Централној Азији 2010. и 2011. године, а за ОСЦЕ у Грузији/Јужној Осетији током 2008-2009., као и за мировне снаге УН у Грузији/Абхазији 2007-2008.). Жарко је започео каријеру у родној Србији бавећи се адвокатском праксом, радећи превасходно на случајевима везаним за питања људских права почетком 2000-тих. Жарко је правник по образовању и има звање мастера међународног права људских права стечено на Универзитету у Оксфорду, Уједињено Краљевство, а диплому основних студија је стекао на Дипломатској академији Министарства спољних послова Србије. Течно говори енглески и руски, а поседује основно знање немачког.

г. Антоан Авињон

Антоан Авињон рођен је у Паризу, Француска, 1975. године, а један део детињства провео је у Алпима, где је научио доста тога о алпској фауни и флори пре него што се преселио у Тулуз, где је његова страст за сарадњу и развој наставила да јача. Током 2003. године, прешао је у Африку да ради за Европску унију на једном великом портфолију инфраструктура: водоснабдевање/санитарије и очување дивљачи. Године 2013. био је један од оснивача првог Фестивала еколошког филма у Албанији (ЕФФА), који подржава еколошку свест и младе ауторе филмова. Антоан од 2017. живи у Београду, где ради у оквиру Делегације Европске уније у Србији и задужен је за портфолио који обухвата животну средину и деловање везано за климу.

Сарадници:

г. Стивен Пешић

Стивен Пешић је француски економиста и правник (са дипломом Европске пословне школе ESCP и Универзитета Pantheon-Assas у Паризу). Стивен има више од петнаест година професионалног искуства у управљању пројектима, посебно у претприступним пројектима ЕУ. Његов досадашњи рад укључује руководеће позиције у великим пројектима, укључујући и менаџера пројеката ИПА-овог пројекта „ЕУ за бољу животну средину“ који подржава усклађивање српског стратешког, институционалног и имплементационог оквира са делом правне тековине ЕУ у области животне средине у вези са ваздухом, хемикалијама и Хоризонталним секторима.

г. Слободан Перовић

Слободан Перовић је консултант у области животне средине и инжењерства са искуством у међународним развојним пројектима. Слободан је руководио Сектором за стратешко планирање и пројекте Министарства заштите животне средине од 2017. до 2020. године у својству помоћника министра, радећи на планирању улагања усмереним на приступање у области животне средине, кружне економије и управљања ИПА фондовима. Слободан је шест година радио као стручњак за развој у компанији Continental Wind Partners, развијајући највећу ветроелектрану у Србији, преузимајући улоге у управљању техничком и еколошком страном развоја пројеката, финансирања и набавки. Слободаново искуство такође укључује рад на УСАИД-овим пројектима за смањење ризика од катастрофа у Србији од 2006. до 2011. године, фокусирајући се на институционалну реформу у области управљања ванредним ситуацијама на локалном и националном нивоу и управљање последицама природних катастрофа. Слободан је започео каријеру у Србији, као асистент у настави на Универзитету у Београду 1998, локални одборник и портпарол Градског већа почетком 2000-их и регионалног тренера Националног демократског института (САД) од 2003. Слободан је по образовању инжењер, магистар петрологије и геохемије на Универзитету у Београду, Србија и алумни и члан Управног одбора Научног центра Петница. Течно говори енглески језик и има основно знање немачког и француског језика.

